

การจัดการความรู้ชุมชนผ่านศูนย์การเรียนรู้
โหนดนาละ เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานในอำเภอ
สทิงพระ จังหวัดสงขลา*

(Community Empowerment Based on
Local Wisdom: A Case Study of the
Nodenalay Learning Center in Sathing-
phra District, Songkhla Province)

เจตน์สฤกษ์ สังกะพันธ์**

(Jedsarid Sangkaphan)

ชิตชนก เจริญเชาว์***

(Chidchanok Churngchow)

เกษตรชัย และทิม****

(Kasetchai Laeheem)

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็ง
ในอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา”.

** นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (Ph.D. Student, Human and Social Development,
Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University).

*** รองศาสตราจารย์ ดร., คณะศึกษาศาสตร์ และสถานวิจัยนวัตกรรมทางการศึกษาและ
การเรียนการสอนที่เป็นเลิศ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (Associate Professor Dr.,
Faculty of Education and Research Center for Educational Innovations and
Teaching and Learning Excellence, Prince of Songkla University).

**** รองศาสตราจารย์ ดร., คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (Associate
Professor Dr., Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University).

บทความวิจัย

วิชาการ

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ชุมชนตำบลท่าหินผ่านศูนย์การเรียนรู้โหนดนาเล เพื่อสร้างความเข้มแข็งชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร สังเกต และสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลจำนวน 15 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการนำข้อมูลมาจำแนกตามประเด็นของการศึกษา แล้วนำมาตีความ สร้างข้อสรุป นำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่าชุมชนได้กำหนดความรู้ภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านในการใช้ทรัพยากรชุมชนเพื่อประกอบอาชีพการทำนา ทำตาลโตนด และทำประมง ซึ่งเป็นที่มาของการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้วิถีโหนดนาเล การแสวงหาความรู้ภายในชุมชนเป็นการนำความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญด้านการทำนา ขึ้นต้นตาลโตนด และการทำประมงมาใช้ประโยชน์ การแสวงหาความรู้ภายนอกได้จากการศึกษาดูงาน การอบรม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การใช้นวัตกรรมมาช่วยในการพัฒนาความรู้หรือภูมิปัญญาดั้งเดิมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

การจัดเก็บความรู้และการค้นคืนความรู้ พบว่าชุมชนได้พยายามนำความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวบุคคลที่ส่งสมประสบการณ์เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นนำมาจัดเก็บในรูปแบบของสื่อแผ่นพับ ไลน์ล ส่วนการถ่ายทอดและการใช้ประโยชน์พบว่า ศูนย์เรียนรู้ได้จัดกิจกรรมให้เยาวชนในชุมชนทำหิน และชุมชนอื่น ได้เรียนรู้ ตระหนักถึงความสำคัญในการฟื้นฟูวิถีโหนดนาเล และเป็นการสร้างสำนึกรักบ้านเกิดเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง และส่งต่อการจัดการความรู้สู่ลูกหลาน

การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานผ่านศูนย์เรียนรู้โหนดนาเลพบว่า สามารถสร้างความเข้มแข็งด้านสังคมโดยช่วยให้ความสัมพันธ์ของครอบครัวเครือญาติมีความเหนียวแน่น ช่วยลดช่องว่างระหว่างกันภายใน

ครอบครัว เครือญาติ และชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความสามัคคี ความเข้มแข็งด้านวัฒนธรรมพบว่า ชุมชนมีทุนทางวัฒนธรรมผ่านประเพณีพิธีกรรมผ่านความเชื่อ ศาสนา หันมารื้อฟื้นประเพณีดั้งเดิมที่เคยมีอยู่ในชุมชนให้ฟื้นกลับมาเพื่อช่วยสร้างความเข้มแข็งชุมชนผ่านการทำกิจกรรมและพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ส่วนความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจพบว่า ชุมชนได้มีการพัฒนาภูมิปัญญาโดยใช้นวัตกรรมในวิถีการผลิตทำให้เพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือนและชุมชน นำไปสู่การพึ่งตนเองได้

คำสำคัญ: การจัดการความรู้, การสร้างความเข้มแข็งชุมชน, ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน, ศูนย์การเรียนรู้

ABSTRACT

This article investigates how the Tha-Hin Sub-district, a local community in Sathingphra District, Songkhla Province, strengthens its community by using local wisdom as a base. Data was collected through a qualitative study, which included observation and in-depth interviews; it was then classified according to topics studied, interpreted, and presented.

The study found that the Tha-Hin Sub-district set up the Nodal Learning Center to be responsible for the management of local wisdom related to the ways of life of villagers in their use of community resources for farming, palm sugar making and fisheries. Local wisdom was retrieved by interviewing villagers specialized in those occupations, while innovation and external knowledge acquired through visit, training and exchange were applied to improve the effectiveness of traditional wisdom. Knowledge storage was recorded in the form of media, pamphlets, and vinyl. The Learning Center has organized activities for youth in Tha Hin community and other communities to learn and recognize the importance of traditional ways of life while cultivating a sense of loving hometown and self-reliance. The community empowerment helps generate social, cultural and economic strength by reducing gaps in family, kinship and community, revitalizing traditional

rituals, and making way for extra income for households and community.

Keywords: Knowledge Management, Community Empowerment, Local Wisdom, Learning Center

บทนำ

การพัฒนาประเทศที่เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนของสังคมได้มีส่วนร่วม การพัฒนาที่ผ่านมาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 - 10 (พ.ศ. 2540 - 2554) เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่ประเทศได้หันมาเน้นการพัฒนาแบบองค์รวม โดยยึด “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” และสร้างสมดุลการพัฒนาในทุกมิติเพื่อสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในประเทศอย่างรอบด้าน ขณะเดียวกัน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559) (Office of the National Economics and Social Development Board 2011) ได้กำหนด ยุทธศาสตร์การพัฒนาค้นสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน โดยสร้าง ภูมิคุ้มกันให้คนไทยและสังคมไทยให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต ตระหนักถึงคุณค่า วัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทย รวมถึงการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ให้มีการอนุรักษ์ และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น สนับสนุนให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมคิด และกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น บนหลักการพึ่งพาตนเองที่คำนึงถึงศักยภาพทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นหลัก โดยให้ความสำคัญกับการจัดการเรียนรู้ในชุมชนและการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ช่วยพัฒนาทักษะในการ ประกอบอาชีพ (Tamlungka 2013: 59 - 60)

คนไทยและสังคมไทยได้ถูกครอบงำด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ทางความคิดและภูมิปัญญาตะวันตกจนตกเป็นทาสของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม วัตถุนิยมและบริโภคนิยม ตลอดจนกระแสความทันสมัยที่มาจากโลกตะวันตกและมี อิทธิพลครอบคลุมทั่วโลกผลักดันให้ปรับเปลี่ยนความคิด คุณค่า และความเชื่อ เกี่ยวกับชีวิต จนก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมตามมาอย่าง หลีกเลี่ยงไม่ได้ พร้อมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ของโลกที่ผันแปรไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งล้วน มีผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศในทุก ๆ ด้าน จึงเป็นเหตุให้ “สังคมมีปัญหา การ พัฒนาไม่ยั่งยืน” ในขณะเดียวกันความรู้พื้นบ้าน ดังเช่นคนไทยสมัยก่อนมีภูมิปัญญา

หรือความรู้อันชาญฉลาดในการประดิษฐ์ คิดค้นสร้างสรรค์ เพื่อใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุขสืบถึงปัจจุบัน โดยภูมิปัญญาและความรู้พื้นบ้านเหล่านี้ ได้เสริมสร้างคุณลักษณะแก่สังคมไทย ให้เกิดความมั่นคงทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองและยังคงรักษาเอกลักษณ์ที่น่าภาคภูมิใจ รวมทั้งวัฒนธรรมอันดีงาม ควบคู่ไปกับการพัฒนาให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) (Tamlungka 2013: 60)

ในการพัฒนาคนให้เป็นผู้ที่มีคุณภาพชุมชนหรือท้องถิ่นจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ตามสภาพจริงที่เป็นอยู่ในสังคมนั้น ๆ จะมีวิถีชีวิตตามสภาพของแต่ละท้องถิ่นสามารถนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นนั้น ๆ มาใช้ได้อย่างมีคุณค่าเกิดประโยชน์และรู้จักวิธีการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่กับชุมชนสิ่งที่มีคุณค่าต่อการดำรงวิถีชีวิตที่แท้จริงนั้นคือภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่ได้สั่งสมจากประสบการณ์ของคนในชุมชนมาเป็นเวลานาน มีการเชื่อมโยงศาสตร์ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน มีถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่ชนอีกรุ่นหนึ่งด้วยวิธีการที่ง่ายและเหมาะสมตามสภาพของแต่ละท้องถิ่น ชุมชนที่มีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองได้อาศัยวัฒนธรรมประเพณีพิธีกรรมความเชื่อและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน มีจิตวิญญาณผูกพันกัน มีความรักใคร่สามัคคีช่วยเหลือแบ่งปันกันสามารถควบคุมและจัดการปัญหาท้องถิ่นด้วยภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่าง ๆ เป็นชุมชนที่เข้มแข็งพร้อมรับผลกระทบจากภายนอกได้ (Dunyakasem & Ngamwittayapong 1997: 8 - 10)

เช่นเดียวกับชุมชนตำบลท่าหิน อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา ผู้คนในชุมชนมีภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตด้วยวิถีการผลิตโหนดนาเล¹ อาศัยการพึ่งพิงทรัพยากรจาก

¹ โหนดนาเล หมายถึง วิถีชีวิตของชาวบ้านที่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในระบบการผลิตที่เกี่ยวข้องกับการขึ้นตาลโตนด ทำนา และทำประมง.

ระบบนิเวศโดยการทำนา ขึ้นตาลโตนด และทำประมง เมื่อกระแสความทันสมัยเข้ามาในชุมชน ทำให้ชาวบ้านหันไปพึ่งพาตลาด มีการใช้สารเคมีในการทำนา การใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายล้าง ประกอบกับการเกิดภัยภิบัติ น้ำท่วม และแห้งแล้งซ้ำซาก จึงทำให้ทรัพยากรชุมชนที่เคยดำรงอยู่อย่างสมบูรณ์ เกิดวิกฤตการณ์และเสื่อมโทรมลง ชาวบ้านในวัยทำงานได้อพยพเข้าไปทำงานในเมือง คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ส่วนใหญ่จึงเป็นเพียงคนแก่กับเด็ก แต่เมื่อหน่วยงานรัฐ และกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือมีการทบทวนถอดบทเรียนชุมชน จัดทำแผนชุมชน จัดกิจกรรมสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด และช่วยกันรื้อฟื้นวิถีโหนดนาเล ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Sangkan, Boonprakarn, Thammarat, Subinrat, Subinrat & Phanichakorn (2016) ที่พบว่า ทำให้คนที่เข้าไปทำงานในเมือง กลับมายังบ้านเกิด พร้อมกับการรื้อฟื้นภูมิปัญญาดั้งเดิมให้กลับฟื้นคืนมาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงได้รวมกลุ่มกันก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนวิถีโหนดนาเล เพื่อจัดการความรู้ชุมชนให้เป็นระบบ มีกระบวนการในการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาทุนมนุษย์ตามแนวคิดของ Naimsanit (2017) การจัดการความรู้จึงเป็นสิ่งที่ใช้เป็นแนวทางในการแลกเปลี่ยนและเสริมสร้างความรู้ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ สืบทอดและยั่งยืนต่อไป หากชุมชนขาดระบบการจัดการความรู้และขาดการนำความรู้ที่มีอยู่ออกมาใช้ ความรู้ที่มีอยู่นั้นจะไม่สามารถพัฒนาให้เกิดเป็นองค์ความรู้หรือเกิดประโยชน์กับชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นได้เลย

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้ผู้เขียนเกิดคำถามว่า การจัดการความรู้ชุมชนทำหินผ่านศูนย์เรียนรู้โหนดนาเลเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพื่อเป็นการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนทำหินโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน และสามารถนำข้อมูลไปประยุกต์ใช้ให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นำไปจัดทำศูนย์เรียนรู้ชุมชน ซึ่งเป็นกลไกหนึ่งในการพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนอื่นต่อไป ดังนั้นผู้เขียนจึงสนใจศึกษาการจัดการความรู้ชุมชนตำบลทำหินผ่านศูนย์การ

เรียนรู้โหนดนาเล เพื่อสร้างความเข้มแข็งชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ผู้เขียนใช้แนวคิดภูมิปัญญาชาวบ้าน และแนวคิดการจัดการความรู้มาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. แนวคิดภูมิปัญญาชาวบ้าน อธิบายโดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545) ได้อธิบายไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเป็นการสะสมจากประสบการณ์ชีวิตของชาวบ้านเองหรือจากการได้สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ภูมิปัญญาแต่ละด้านได้รับการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลาอันยาวนานมีการสังเกตทดลองใช้ ปรับเปลี่ยน แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิตประจำวันในแต่ละท้องถิ่นด้วยสติปัญญา ความสามารถ ความเชื่อของชาวบ้าน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างคนในสังคมที่อยู่ร่วมกันตามสภาพทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน เป็นเหตุให้ชุมชนในท้องถิ่นสามารถดำเนินชีวิตสงบสุข สอดคล้องกับวิถีชีวิต อันประกอบด้วยปัจจัยพื้นฐาน 4 ประการคือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ภูมิปัญญาชาวบ้านทำให้ชุมชนในท้องถิ่นในอดีตดำรงอยู่ด้วยความสุขร่มเย็น และสามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Wongsasan (1999: 243) กล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า เป็นความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ หรือถ่ายทอดต่อกันจากสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน เช่น จากสถาบันครอบครัว ความเชื่อและศาสนา การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสถาบันทางสังคม

เช่นเดียวกับงานศึกษาของ Pongphaiboon (2005) มองว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นสิ่งที่ทรงคุณค่ายิ่งและสืบทอดต่อกันมายาวนาน ภูมิปัญญาจะค่อย ๆ ซึมซาบเข้าสู่นิสัยการคิดและการกระทำจนกลายเป็นสามัญลักษณะ เป็นขนบนิยมหรือจริยวัตรปกติ

ของคนรุ่นหลัง รากเหง้าของภูมิปัญญาชาวบ้านมักเกี่ยวเนื่องกับสภาวะตามธรรมชาติที่อยู่ในวิสัยที่จะจัดได้ หรือ การสร้างสรรค์ของคนรุ่นก่อนมาใช้ให้เกื้อกูลแก่การดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน ภูมิปัญญาเหล่านั้นจะค่อย ๆ เติบโตเปลี่ยนแปลงเป็นภูมิปัญญาเพื่อจรรโลงจิตใจ เป็นเครื่องประเทืองอารมณ์ อันได้แก่ ภูมิปัญญาประเภทงานฝีมือ และศิลปกรรมพื้นบ้าน ตลอดจนคติชาวบ้านที่ถือว่าเป็นความดี ความงามตามคติชน

นอกจากนั้นจากการที่ผู้เขียนได้สำรวจงานวิจัยพบว่า Phothikawin (2010: 230 - 252) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านดนตรีประเภทขลุ่ยและแคนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี พบว่า กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านดนตรีขลุ่ยและแคนแบบดั้งเดิม แบ่งเป็น 3 ด้านคือ 1) ด้านครอบครัว การช่วยงานของสมาชิกในครอบครัวในการทำเครื่องดนตรี เป็นการถ่ายทอดโดยตรง และการเรียนรู้ในหมู่เครือญาติ 2) ด้านชุมชน การเป็นลูกมือช่วยงาน สังเกต จดจำ และฝึกปฏิบัติจริง 3) ด้านพิธีกรรม มีการต่อเพลงในชุมชน ทำให้มีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีขลุ่ยและแคนในระบบโรงเรียน กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีขลุ่ยและแคนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนคูบัว ประกอบด้วย 1) ความเข้มแข็งด้านสังคม ได้แก่ ระบบเครือญาติ พิธีกรรมทางสังคม ความสัมพันธ์ในครอบครัว และชุมชน 2) ความเข้มแข็งด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ประเพณีของชุมชน ความสัมพันธ์ในพิธีกรรม 3) ความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ พิธีกรรมการผลิต การช่วยเหลือเกื้อกูลในวิถีการผลิต การปรับตัวของชุมชนในระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า การพัฒนาชุมชนจากภูมิปัญญาด้านดนตรี

เช่นเดียวกับภูมิปัญญาล้านนา Aromkliang & Chatraphorn (2014) พบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนา มี 3 วิธี คือ วัฒนธรรม ความเชื่อค่านิยม และทักษะวิธีการ แนวทางการสืบสานภูมิปัญญาล้านนา มี 4 องค์ประกอบคือ 1) ด้านผู้ถ่ายทอด โดยใช้วิธีการจัดทำระบบฐานข้อมูล การสร้างโอกาสหรือจัดเวทีในการแสดงออก การเป็น

วิทยากรถ่ายทอดความรู้ให้กับชุมชน 2) ด้านผู้รับการถ่ายทอด ใช้วิธีการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้คนในท้องถิ่น และการสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาอาหารล้านนา 3) ด้านกระบวนการถ่ายทอด ใช้การสาธิต การคิดร่วมกัน การสร้างสรรค์ และการแบ่งปัน 4) ด้านผลการถ่ายทอด เน้นการศึกษาค้นคว้า การอนุรักษ์ฟื้นฟู และการพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาอาหารล้านนา

ขณะที่ Ngowroongrueng (2011) ได้ศึกษาแนวทางในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดขึ้นเนื่องจากปัจจัยหลายประการ เช่น ประเทศไทยไม่มีกฎหมายคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ครอบคลุมภูมิปัญญาท้องถิ่นทุกประเภท ไม่มีการบริหารจัดการบูรณาการฐานข้อมูลให้ดีและมีระบบ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญทำให้เกิดผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม อาหาร และวัฒนธรรม ทำให้ประเทศสูญเสียผลประโยชน์ ผู้วิจัยได้เสนอแนวทางในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ รัฐบาลควรผลักดันออกกฎหมายคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีการบูรณาการฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของ และช่วยป้องกันผู้อื่นไม่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้โดยมิชอบ ดังนั้น รัฐบาลจึงควรผลักดันให้มีการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เพื่อให้มีระบบการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ

จากการศึกษาแนวคิดภูมิปัญญาที่กล่าวมาแล้วข้างต้นพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีความสำคัญในด้านการสร้างสรรค์ขึ้นซึ่งเกิดจากความรู้และระบบความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ภูมิปัญญาไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นมาจากความคิดเพียงเท่านั้น แต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ในชุมชนและได้สั่งสมและกระจายความรู้โดยมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่ซับซ้อน ดังนั้นในการศึกษาการจัดการความรู้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนจึงต้องนำแนวคิดภูมิปัญญาในวิถีผลิตโหนดนาเลขของชุมชนมาวิเคราะห์หรืออธิบายปรากฏการณ์ เพื่อให้เข้าใจภูมิปัญญาดังกล่าวว่ามีกระบวนการสร้างสรรค์ขึ้นและได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมา

อย่างไรบ้าง เพื่อให้เห็นถึงการดำรงความเป็นท้องถิ่นและเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น

2. แนวคิดการจัดการความรู้ของชุมชน ผู้เขียนนำมาวิเคราะห์หรืออธิบายปรากฏการณ์ของศูนย์การเรียนรู้โหนดนาเลของชุมชนที่มีการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาของชุมชนที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งการจัดการความรู้ชุมชนจากงานศึกษาของ Marquardt (1996) ได้อธิบายไว้ว่า เป็นการรวบรวมองค์ความรู้ของชุมชน เพื่อเป็นคลังแห่งความรู้และคลังแห่งปัญญาในการที่จะนำไปถ่ายทอดแก่ผู้คน ในและนอกชุมชน ด้วยองค์ความรู้นี้จะยังเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างความยั่งยืน ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติต่อไป ตลอดจนเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กร ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสารมาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในการแข่งขันสูงสุด (Marquardt 1996) โดยที่ความรู้มี 2 ประเภท คือ ความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ พรสวรรค์หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคลในการทำความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้โดยง่าย เช่น ทักษะในการทำงาน งานฝีมือ หรือการคิดเชิงวิเคราะห์ บางครั้งจึงเรียกว่าเป็นความรู้แบบนามธรรม และความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถรวบรวม ถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธีต่าง ๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎี คู่มือต่าง ๆ และบางครั้งเรียกว่าเป็นความรู้แบบรูปธรรม

ฮิเดโอะ ยามาซากิ (Hideo Yamazaki) นักวิชาการชาวญี่ปุ่นให้คำจำกัดความของความรู้ในรูปแบบของปิรามิด เช่น ปิรามิดความรู้ ระดับชั้นของความรู้ หรือโครงสร้างของความรู้ สารสนเทศอาจมีข้อจำกัดในเรื่องช่วงเวลาที่ใช้และขอบเขตของงานที่จะนำมาใช้ ขณะที่ความรู้ (Knowledge) คือ สารสนเทศที่ผ่านกระบวนการคิดเปรียบเทียบ เชื่อมโยงกับความรู้อื่นจนเกิดเป็นความเข้าใจ และนำไปใช้ประโยชน์ในการสรุปและ

ตัดสินใจในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้โดยไม่จำกัดช่วงเวลา หรือกล่าวได้ว่าเป็นสารสนเทศที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการนำไปใช้งาน และปัญญา (Wisdom) คือ ความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน ก่อให้เกิดประโยชน์ในการนำไปใช้ (Bunyakit, Prasobukchokechai, Pornchanoknat & Kanduan 2006) ประเภทของความรู้ Michael Polanyi และ Ikujiro Nonaka ได้จำแนกความรู้เป็น 2 ประเภท คือ ความรู้แบบฝังลึก (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวของแต่ละบุคคล เกิดจากประสบการณ์ การสังเกต การเรียนรู้ หรือพรสวรรค์ต่าง ๆ ซึ่งสื่อสารหรือถ่ายทอดในรูปของตัวเลข สูตร หรือลายลักษณ์อักษรได้ยาก ความรู้ชนิดนี้พัฒนาและแบ่งปันกันได้โดยการสังเกตและเลียนแบบ เป็นความรู้ที่ก่อให้เกิดความได้เปรียบ ในการแข่งขัน ความรู้แบบชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่เป็นเหตุเป็นผล สามารถรวบรวมและถ่ายทอด ออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ได้ เช่น หนังสือ คู่มือ เอกสารและรายงานต่าง ๆ ทำให้สามารถเข้าถึงได้ง่าย (Bunyakit, Prasobukchokechai, Pornchanoknat & Kanduan 2006)

กระบวนการถ่ายโอนความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ถ้าวิเคราะห์โดยแนวคิดของ Michael Polanyi และ Ikujiro Nonaka แล้ว ภูมิปัญญาท้องถิ่นเปรียบเหมือน Tacit Knowledge ที่ควรจะต้องดึงความรู้ออกมาเป็น Explicit Knowledge เพื่อรวบรวมไว้ศึกษา พัฒนาต่อยอดต่อไป ซึ่งการถ่ายโอน Tacit Knowledge ของแต่ละท้องถิ่นให้ออกมาเป็น Explicit Knowledge ประกอบด้วยกระบวนการดังต่อไปนี้ (Kunpluem & Sowanpreecha 2016)

- 1) ตั้งทีมงานที่มีความต้องการที่จะถอดองค์ความรู้ของท้องถิ่นนั้น ๆ สมาชิกควรประกอบด้วยผู้รู้ (Key Man) ของแต่ละท้องถิ่น

- 2) ทีมงานช่วยกันวิเคราะห์ว่าในท้องถิ่นของตนต้องการถ่ายโอนองค์ความรู้เรื่องใดบ้าง เรียงลำดับความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นและจำแนกเป็นหมวดหมู่ตามประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้ง่ายในการสืบค้น ข้อมูล จากนั้นจึงช่วยกันตามหาผู้รู้หรือหลักฐานที่แสดงภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องนั้น เช่น ภูมิปัญญาเรื่องการทำน้ำตาลแว่น

จากतालโตนด เพื่อสอบถามว่าในปัจจุบันมีใครหรือกลุ่มใดที่มีฝีมือด้านการทำน้ำตาลแว่น ซึ่งนั่นเป็นเพียงวิธีการที่จะเข้าถึงกลุ่มที่สามารถถ่ายโอนภูมิปัญญาได้ บางภูมิปัญญาอาจมีกลุ่มเป้าหมายหลายกลุ่มที่มีวิธีการเฉพาะของตนเอง เช่น สูตรการทำสบู่จากतालโตนด อาจมีหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มมีสูตรที่แตกต่างกัน ทีมงานต้องตรวจสอบว่าสูตรของกลุ่มใดที่มีคุณค่าควรที่จะถอดองค์ความรู้ ซึ่งอาจไม่สามารถถอดองค์ความรู้ของทุกกลุ่มได้

3) จากนั้นพิจารณาวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ ซึ่งแตกต่างกันไปตามกลุ่มเป้าหมาย จำแนกได้โดยการ 1) ใช้วิธีสอบถาม ควรเป็นการสอบถามด้วยบุคคลมากกว่าการใช้แบบสอบถาม วิธีการนี้ใช้เวลาน้อย สามารถสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมในกรณีที่สงสัยได้ 2) ใช้วิธีการสังเกต บางครั้งผู้ถ่ายทอดก็อธิบายหรือสอนใครไม่เป็น ก็อาจใช้วิธีการสังเกต กระบวนการ การผลิตองค์ความรู้นั้นตามขั้นตอน แล้วจับบันทึกหรือบันทึกโดยการถ่ายวิดีโอ อาจให้เขาสาธิตแล้วสังเกตวิธีการทำแต่ละขั้นตอน ระยะเวลา อุณหภูมิที่ใช้ 3) ใช้การฝึกปฏิบัติ โดยการเข้าไปเรียนรู้ตั้งแต่ต้นกระบวนการจนสิ้นสุด กระบวนการจนมีความชำนาญ แล้วนำมาสรุปเป็นข้อมูล 4) การถอดชิ้นงาน ในกรณีที่ไม่มีผู้รู้ที่เป็นตัวบุคคลทำหน้าที่ถ่ายทอด เหลือเพียงชิ้นงานที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น จำเป็นต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ในภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมาถอดชิ้นงานเพื่อศึกษา กระบวนการผลิต วิธีการนี้อาจไม่ตรงกับกระบวนการจริง 100 % แต่ก็ใกล้เคียงกับความ เป็นจริง อย่างไรก็ตาม หลังจากสำรวจข้อมูลเบื้องต้นแล้วต้องวิเคราะห์ร่วมกันว่าควรใช้วิธีการใด หรืออาจใช้หลายวิธีการร่วมกันเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด ปัจจัยที่ค่อนข้างมีผลต่อการเลือกวิธีการ คือ ความเต็มใจของเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเต็มใจที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้เพียงใด ทีมงานควรชี้แจงวัตถุประสงค์การดำเนินงานอย่างชัดเจนว่าต้องการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น

4) เมื่อได้องค์ความรู้แล้วนำมารวบรวมในรูปแบบดั้งเดิม เหมือนเป็นภาพประวัติศาสตร์ให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ ขณะเดียวกันก็ควรร่วมกันวิเคราะห์ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นใดที่ควรประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่ยอมรับ และพัฒนาจนเป็นอาชีพและเกิดการคง

อยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น เช่น หมู่บ้านแกะสลักไม้ในภาคเหนือ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของไทยที่ไม่แพ้ชาติอื่นประกอบกับภาคเหนือมีต้นไม้มาก ในอดีตต้องโค่นต้นไม้เพื่อมาแกะสลัก แต่ปัจจุบันได้ใช้ไม้จากโรงเลื่อยที่ไม่ได้ขนาดแล้วนำมาแกะสลัก สามารถขายผลิตภัณฑ์ได้และยังกระตุ้นนักท่องเที่ยวจนสร้างรายได้ให้กับหมู่บ้านเป็นจำนวนมาก

ในงานศึกษาของ Chimplee (2012) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา พบว่าความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการปลูกฝังวิถีคิด การดำเนินชีวิตประจำวันให้แก่ลูกหลานเพื่อปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การกำหนดความรู้เกี่ยวกับการกำหนดผลิตภัณฑ์ ผ่านการคิดและตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม จากนั้นนำไปสู่ 2) การแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่มาจากภายในกลุ่มและภายนอก เพื่อให้เกิดความรู้เฉพาะของกลุ่ม และนำไปสู่ 3) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกมีความรู้และทักษะในการผลิตมากขึ้น 4) การจัดเก็บความรู้ในบุคคล และ 5) การถ่ายทอดความรู้ มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่เมื่อถ่ายทอดความรู้แล้วสามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่นได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานประสบความสำเร็จ ได้แก่ ความรู้ด้านการจัดการความรู้ วัฒนธรรมองค์กร ภาวะผู้นำ และโครงสร้างพื้นฐาน งานวิจัยนี้ทำให้ทราบว่าความรู้ประจำท้องถิ่นด้านจักสานถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนในปัจจุบันก็ยังคงสร้างอาชีพให้กับท้องถิ่นได้

โดยสรุปขั้นตอนการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การค้นหาแหล่งข้อมูลแบบฝังลึกของภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้วผ่านกระบวนการจนกลายเป็นความรู้แบบชัดแจ้ง จากนั้นเผยแพร่เพื่อให้บุคคลที่สนใจได้ทดลองใช้ หลายคนอาจกังวลว่าภูมิปัญญาของครอบครัวเมื่อมีการเผยแพร่แล้วจะกลายเป็นข้อมูลสาธารณะที่ใครก็รู้และทำได้ อันที่จริงแล้วในทางปฏิบัติมันไม่เป็นเช่นนั้น เพราะกว่าจะเป็นแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practice) ต้องอาศัยการฝึกฝนมาเป็นระยะเวลายาวนาน ดังนั้น ผู้ที่ได้ข้อมูลเชิงองค์ความรู้ไปนั้นยังคงต้องไปต่อยอด ตัดแปลง ปรับปรุงให้เหมาะสมกับบริบทของตน จึงเป็นการยากที่จะเลียนแบบจนเหมือนกันได้ เมื่อเผยแพร่ข้อมูลแล้วก็ให้ผู้ใช้ข้อมูลสะท้อนข้อมูลกลับมาด้วยว่านำไปใช้แล้วได้ผลอย่างไร พัฒนาอย่างไร ต้องเพิ่มหรือลดสิ่งใด เพื่อเป็นข้อมูลในการปรับปรุงกระบวนการผลิตให้ดียิ่งขึ้น

ดังนั้นผู้เขียนได้นำแนวคิดการจัดการความรู้ไปใช้ในการวิเคราะห์หรืออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับการจัดการความรู้ของศูนย์เรียนรู้โหนดนาเลเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนโดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน เพื่อจะนำมาทำความเข้าใจศูนย์เรียนรู้ชุมชนว่าคณะกรรมการศูนย์มีการกำหนดความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมที่สัมพันธ์กับวิถีโหนดนาเลผ่านการคิดและตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม จากนั้นนำไปสู่การแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่มาจากภายในกลุ่ม และภายนอก เพื่อให้เกิดความรู้เฉพาะของกลุ่ม และนำไปสู่การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่มเพื่อให้สมาชิกมีความรู้และทักษะในการผลิตมากขึ้น และเป็นที่มาของการจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล และการถ่ายทอดความรู้ ว่ามีรูปแบบอย่างไร และจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนอย่างไร

วิธีการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้เขียนเลือกพื้นที่อำเภอ สทิงพระ จังหวัดสงขลา โดยเน้นศึกษาในพื้นที่ตำบลท่าหิน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ผู้คนมี วิถีชีวิตพึ่งพาการทำนา ขึ้นต้นตาลโตนด และทำประมง ชาวบ้านในตำบลท่าหิน อำเภอ สทิงพระ ได้สืบทอดภูมิปัญญาโหนดนาเลมานับตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน จนได้ชื่อว่า เป็นภูมิปัญญาฐานรากของคนในชุมชน เมื่อเกิดวิกฤตความทันสมัย สภาพทรัพยากร เสื่อมโทรม ทำให้ผู้คนอพยพเข้าไปทำงานในเมือง เหลือแต่คนแก่กับเด็กอยู่ในชุมชน ชาวบ้านที่ยังคงสืบทอดวิถีโหนดนาเล ได้รวมกลุ่มกันทบทวนบทเรียนที่ผ่านมาของชุมชน มีกระบวนการหนุนเสริมจากภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อให้ชาวบ้านวิเคราะห์ถึง สาเหตุที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อการทำมาหากินของชุมชน จึงมีการรวมกลุ่มจัดตั้งศูนย์ เรียนรู้โหนดนาเล เพื่อใช้เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้เสริมสร้างความรู้ที่มีอยู่ให้เกิด ประโยชน์ สืบทอดและให้สามารถพึ่งตนเองได้ การเข้าถึงชุมชนตำบลท่าหิน ผู้เขียนเข้าไป สร้างความคุ้นเคยกับคนในชุมชน โดยผ่านทางป่าลม ซึ่งเป็นผู้นำศูนย์เรียนรู้วิถีโหนดนาเล และสังเกตกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์ฯ ว่ากิจกรรมการทำนาทำอย่างไรบ้าง กิจกรรมของ กลุ่มท่องเที่ยว กิจกรรมที่มีนักเรียน และหน่วยงานจากภายนอกชุมชนมาร่วมเรียนรู้ วิถีโหนดนาเล กิจกรรมการผลิต และออกแบบผลิตภัณฑ์ สปุจากตาลโตนด การทำบรรจุ ภัณฑ์ กิจกรรมการทำประมงชาวบ้านมีการรวมกลุ่มเป็นการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์วิถี ประมง ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการทำงาน การจัดการความรู้ของชุมชนผ่านศูนย์เรียนรู้ โหนดนาเล นอกจากนั้นผู้เขียนยังได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในประเด็นภูมิปัญญา ในการดำรงชีพวิถีโหนดนาเลกับการจัดการความรู้ ตั้งแต่การกำหนดความรู้ การรวบรวม จัดเก็บ และสืบทอด จากผู้ให้ข้อมูล โดยผู้เขียนกำหนดคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลว่าจะ เป็นกลุ่มแกนนำที่รวมกลุ่มกันก่อตั้งศูนย์เรียนรู้โหนดนาเล มีประสบการณ์ในการดูแล ถ่ายทอดประสบการณ์กับกลุ่มเป้าหมายทั้งในและนอกชุมชนที่มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ภูมิปัญญาโหนดนาเล และชาวบ้านที่ทำนา ขึ้นตาลโตนด และทำประมง จำนวน 15 คน

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้เขียนนำข้อมูลที่ได้จากเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกมา จำแนกตามประเด็นของการศึกษา แล้วนำมาตีความ สร้างข้อสรุป นำเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัย

การจัดการความรู้ชุมชนตำบลท่าหินผ่านศูนย์การเรียนรู้โหนดนาเล เพื่อสร้างความเข้มแข็งชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน มีกระบวนการในการจัดการความรู้ดังนี้

1. การกำหนดความรู้ของชุมชนผ่านศูนย์เรียนรู้โหนดนาเล

จากการศึกษาพบว่า การกำหนดความรู้ของชุมชนตำบลท่าหินเป็นการกำหนดความรู้ที่สัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิต ที่ชาวบ้านใช้ทรัพยากรชุมชนในการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นที่มาของการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้วิถีโหนดนาเล ผ่านการคิดและตัดสินใจร่วมกันของกลุ่มแกนนำ และประชาชนในตำบลท่าหิน หลังจากที่มีการพบทวนถอดบทเรียนเหตุการณ์ที่ผ่านมาพบว่า ชาวบ้านต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมชุมชนที่เอื้อต่อการทำนา ขึ้นต้นตาลโตนด และทำประมง จึงได้มีการกำหนดความรู้ของชุมชนว่าจะต้องให้มีความรู้ของชุมชนภายใต้วิถีโหนดนาเล เพราะการทำมาหากินหรือการประกอบอาชีพของชุมชนในแถบตำบลท่าหินเป็นเรื่องของการทำนา ขึ้นตาลโตนด และทำประมง จึงได้ร่วมกันก่อตั้งศูนย์เรียนรู้โหนดนาเลซึ่งเป็นภูมิปัญญาฐานรากของชุมชน มีการสืบทอดภูมิปัญญาในวิถีโหนดนาเลด้วยการทำกิจกรรมที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชน

จากการศึกษาความรู้ชุมชนในวิถีนานาพบว่า ชุมชนยังมีองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาการทำนาแบบดั้งเดิมอยู่ แต่อาจมีการนำนวัตกรรมใหม่มาประยุกต์ใช้เพื่อให้การทำนาได้ผลผลิตสูงขึ้น และมีข้าวหลากหลายมากขึ้น มีการใช้วัว ควายในการไถนาบางครอบครัว แต่คนส่วนใหญ่จะใช้รถไถนา เพื่อความสะดวกรวดเร็ว พันธุ์

ข้าวที่ใช้ปลูกจะมีทั้งพันธุ์ข้าวพื้นเมือง เช่น ข้าวเหนียว ข้าวเล็บนก ข้าวที่สำนักงานเกษตรอำเภอมาส่งเสริมจะมีหลายพันธุ์ เช่น ข้าวหอมปทุม ซึ่งชาวบ้านจะเรียนรู้ว่าข้าวชนิดใดแข็งแรง ข้าวชนิดใดอ่อนแอต้องดูแลอย่างใกล้ชิด เช่น การปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองข้าวจะแข็งแรง แต่ขายได้ราคาถูกเพราะสู้ข้าวหอมมะลิที่มาจากต่างถิ่นไม่ได้ จึงทำให้ชาวนามีการนำพันธุ์ข้าวที่สามารถปลูกได้ในท้องถิ่นและราคาดี โดยปลูกข้าวให้มีความหลากหลายสายพันธุ์มากขึ้น และปลูกข้าวที่มากับกระแสการกินเพื่อสุขภาพ นั่นคือการปลูกข้าวไรท์เบอร์รี่ ข้าวสังข์หยด ข้าวหอมนิล

สำหรับภูมิปัญญาการขึ้นต้นตาลโตนด การทำผลิตภัณฑ์จากตาลโตนด เช่น ทำน้ำตาลแว่น ทำน้ำผึ้งผง ทำน้ำส้มโหนด การนำไม้เคี่ยมมาทำให้น้ำตาลสดเพิ่มความหวาน การทำผลิตภัณฑ์จากตาลโตนดจัดเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม แต่เมื่อนักวิชาการ หน่วยงานภาครัฐเข้ามาหนุนเสริม ได้มีการคิดค้นประยุกต์ใช้นวัตกรรมที่เป็นความรู้ใหม่เพิ่มเติม โดยพัฒนาสูตรของสบู่จากตาลโตนดให้มีประสิทธิภาพในด้านการใช้งาน สีส่น และบรรจุภัณฑ์ นอกจากพัฒนาสูตรที่มีส่วนผสมจากตาลโตนด ก็ได้คิดค้นพัฒนาเพิ่มเติมโดยการทำสบู่จากจมูก้านนมข้าว

ส่วนการทำประมง เป็นภูมิปัญญาในการทำเครื่องมือประมง การสังเกตน้ำขึ้นน้ำลง การสังเกตการวางเครื่องมือประมง และสังเกตฤดูกาลวางไข่ของสัตว์น้ำ ชาวประมงก็จะไม่จับสัตว์น้ำ โดยชุมชนจะร่วมกันพิจารณาว่าภูมิปัญญาที่มีอยู่เป็นความรู้ดั้งเดิมหรือความรู้ใหม่ที่ประยุกต์จากภูมิปัญญาเดิม ซึ่งจะกำหนดให้จัดเก็บไว้ในศูนย์เรียนรู้วิถีโหนดนาเล ซึ่งนอกจากจะทำให้มีศูนย์สำหรับจัดเก็บ และเผยแพร่ภูมิปัญญาการทำนา ขึ้นตาลโตนด และทำประมงแล้ว ศูนย์ดังกล่าวยังเป็นการพัฒนาภาวะผู้นำ และกิจกรรมที่สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน ตลอดจนเป็นประโยชน์กับชุมชนอื่นที่ได้มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ดังคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลดังนี้

“...เรากำหนดว่าเราจะตั้งศูนย์เรียนรู้ตามวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ทำห็นว่าเรามีทรัพยากรอะไร เราพึ่งพิงอะไร อย่างเช่น การทำนา การขึ้นตาลโตนด การทำประมง เพราะเรามีนา มีตาล และก็มีทะเลสาบสงขลา ดังนั้นเราจึงกำหนดความรู้ของเราเป็นวิถีโหนดนาเล ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของเรา...”

(Interview Aunt Lom 28 January 2017)

“...พอเรารู้ว่าภูมิปัญญาดั้งเดิมคือภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตที่เราถนัด เราก็เริ่มหาว่าใครควรจะมาร่วม แลกเปลี่ยนเรียนรู้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของการร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ วางแผนกัน การที่จะให้คนเข้าร่วมเป็นสมาชิกก็ไม่ยาก แต่ที่ยากกว่าเราจะนำความรู้นี้ไปเผยแพร่บอกต่ออย่างไร เราจะดึงความรู้จากตัวคนมาได้อย่างไร เราอาศัยสิ่งที่เราทำในชีวิตประจำวัน ปัญหาหนัก ๆ คือทุกคนรู้ ทุกคนมีภูมิปัญญา แต่การจัดเก็บและเผยแพร่ก็ลำบาก...”

(Interview Uncle Wut 5 April 2017)

“...ต้องอาศัยเครือข่ายหน่วยงานภาครัฐ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการที่จะมาช่วยหนุนเสริม เราคิดกันได้ วางแผนกันได้ เราทำกันได้ แต่จะทำอย่างไรให้เป็นรูปธรรม และใช้ประโยชน์จากศูนย์เรียนรู้โหนดนาเลมาช่วยให้ชุมชนเข้มแข็ง ช่วยให้เรา มีรายได้

เพียงพอ สามารถพึ่งตนเองได้ ช่วยให้มีการสืบทอดวิถี
โหนดนาเล...”

(Interview Uncle Somsak 23 February 2017)

จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า การกำหนดความรู้โดยชุมชน เพื่อนำมาจัดการความรู้เป็นการกำหนดจากวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวบ้านมีความรู้ความเชี่ยวชาญในการทำมาหากิน ผ่านศูนย์เรียนรู้โหนดนาเล ดังนั้นจึงไม่ยากนักที่จะเก็บรวบรวมความรู้ซึ่งเป็นวิถีชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ถึงแม้ในช่วงแรกหน่วยงานภาครัฐ นักวิชาการ และกลุ่มองค์กรเอกชน จะคอยเป็นที่เลี้ยงช่วยหนุนเสริมการทำงานของชุมชนจนสามารถทำงานด้วยตนเอง หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนได้ให้ชุมชนสานต่องานจนกระทั่งปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ผ่านศูนย์เรียนรู้โหนดนาเล นับว่าเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ชุมชนหนึ่ง

2. การแสวงหาความรู้และยึดกุมความรู้ที่มาจากภายใน และภายนอกผ่านศูนย์เรียนรู้วิถีโหนดนาเล

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนตำบลท่าหินมีการแสวงหาความรู้จากภายในและภายนอกชุมชน สำหรับภายในกลุ่มเป็นการดึงความรู้ที่ฝังในตัวบุคคลออกมาใช้ประโยชน์ ทำโดยกลุ่มแกนนำซึ่งนำโดยป้าลมจะรวมทีมเพื่อพัฒนาอาชีพจากภูมิปัญญาโหนดนาเล โดยจะรวมกลุ่มให้คนที่มีความรู้ในเรื่องที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตมารวมกลุ่มกัน เช่น คนที่มีความรู้ในการทำนา ขึ้นตาลโตนด ทำประมง ดังคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลดังนี้

“...จะต้องรวมคนที่อยากจะเข้าร่วมกลุ่มกับเรา เพราะส่วนใหญ่คนที่นี้ก็มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการทำนา ขึ้นต้นตาลโตนต การเคียนน้ำฝั้งฝง ทำน้ำตาลแว่นเขาก็ทำเป็นอยู่แล้ว คนที่หาปลาเราก็ดึงมาเข้าร่วมกลุ่มกับเรา...”

(Interview Aunt Sri 25 January 2017)

“...การแสวงหาความรู้จากภายในเราก็แค่รวมตัวคนที่มีความเชี่ยวชาญ 3 กลุ่ม เช่น ทำนา ขึ้นตาลโตนต ทำประมง คนเหล่านี้เป็นคนที่มีความรู้ที่ติดตัวอยู่แล้ว พ่อแม่ปู่ย่าตายายเขาก็สอนกันมา เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่มีอยู่ในถิ่นนี้อยู่แล้ว...”

(Interview Aunt Lom 25 January 2017)

“...การแสวงหาความรู้จากภายในเราก็มีการปรับตัวเวลามีปัญหาเกิดขึ้นก็พยายามแก้ปัญหา เช่น เมื่อก่อนทำนาได้ 2 ครั้ง มีน้ำให้ทำ แต่เดี๋ยวนี้ทำไม่ได้พอนาปรังฝายก็ไม่มีน้ำเราก็เปลี่ยนไปปลูกผัก หรือไม่ก็ไปหาปลา ขึ้นตาลโตนต มาได้ก็ลองเอามาทำขนมดู เอามาเคี้ยวเก็บไว้กินเวลาขึ้นตาลไม่ได้ เอามาสร้างบ้านหรือทำคอกวัว เราก็เรียนรู้จากบรรพบุรุษ และเรียนรู้จากธรรมชาติเราก็พยายามปรับเปลี่ยนให้เข้ากับธรรมชาติเวลามีลูกก็สอนต่อ แต่ลูกมันไม่เอา มันเรียนหนังสือ

เราก็เลยช่วยกันรวมกลุ่มตั้งเป็นศูนย์เผื่อจะช่วยกัน
เผยแพร่ให้คนอื่นได้บ้าง...”

(Interview Grandpa Yud 25 January 2017)

ภาพที่ 1 และ ภาพที่ 2 ความรู้ฝังอยู่ในตัวบุคคลการขึ้นตาลโดนด
การทำประมงเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

นอกจากนั้นพบว่า การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนโหนดนาเลย์ังเป็นการสร้าง
ฐานข้อมูลให้มีแหล่งเรียนรู้ได้แลกเปลี่ยนความรู้ต่าง ๆ ให้กับผู้คนภายในกลุ่ม
โดยเฉพาะเยาวชนที่เป็นกำลังของชุมชนในอนาคต การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายนอก
กลุ่ม ทำโดยการหาความรู้เพิ่มเติมจากการไปศึกษาดูงานการอบรมในพื้นที่อื่น และ
การเสวนา และใช้การพูดคุยกับสมาชิกในกลุ่มให้มีความรู้สมัยใหม่เพิ่มขึ้น หน่วยงาน
ภาครัฐ และสถาบันการศึกษา เช่น สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลจังหวัดสงขลา ส่ง
นักศึกษาเข้ามาทำโครงการนวัตกรรมที่ช่วยให้การทำน้ำตาลแว่น หรือสบูจากตาลโดนดมี
รูปแบบที่หลากหลายสวยงามมากขึ้น และมาให้ความรู้ ตลอดจนจนสร้างสรรค์
เทคโนโลยีประยุกต์ใช้เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่เพิ่มมูลค่า ดังคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูล
ดังนี้

“...มีนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลมา ช่วยทำบล็อกรูปแบบน้ำตาลแวนให้สวยงาม พอเรา หยอดน้ำตาลแวนลงบล็อกก็จะได้รูปหัวใจบ้างรูป ดอกไม้บ้าง แต่ก่อนใช้ใบตาลโตนด แต่เด็ก ๆ มาทำ Project ก็จะมีบล็อกรูปต่าง ๆ มาให้ใช้ และมาสอน วิธีใช้ที่ศูนย์เรียนรู้...”

(Interview Grandma Mai 10 January 2017)

“...มีไปดูงานที่จังหวัดบึง ที่ ม.อ. บึง บางที่ก็ไปถึง ต่างประเทศ ส่วนใหญ่คนได้ไปก็เป็นกลุ่มแกนนำคน เดิม ๆ สมาชิกไม่ค่อยได้ไป บางทีไปก็กลับมาเล่า ประสบการณ์ให้ฟังบ้าง บางทีก็ไม่ได้เล่าอะไรให้ฟัง เรา ก็แค่สมาชิกที่ทำตามที่เขาไปเอาความรู้มาบอก...”

(Interview Grandpa Mun 15 January 2017)

“...ไปศึกษาดูงานหมู่บ้านอื่น อดต. พาไป บางทีก็ไปดู ว่าเขามีความรู้อะไรบ้างที่เราไม่มี เราก็จำความรู้ที่ได้รับ ฟังมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มันทันสมัยขึ้น แต่เราก็ไม่ทิ้ง ภูมิปัญญาที่มีอยู่ของเรา น้ำตาลแวนของแท้ไม่มีน้ำตาล ททรายปน ไม่เหมือนบ้านอื่น เป็นน้ำตาลจากต้นโหนด พอไปดูงานก็เอามาคุยกันปรึกษาหารือกัน ประชุมกัน ว่าจะทำพันธุ์หรือให้มันดีขึ้น...”

(Interview Grandma Sai 1 February 2017)

ภาพที่ 3 ความรู้จากภายนอกได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น

การแสวงหาความรู้พบว่า ปัญหาสำคัญที่ทำให้ทางศูนย์มีปัญหาในการแสวงหาความรู้และการได้รับความรู้เพิ่มเติมแต่ละครั้งจะมีอุปสรรคในเรื่องงบประมาณที่จะต้องให้คนส่วนใหญ่เดินทางไปศึกษาดูงานยังพื้นที่อื่น ส่วนใหญ่จะมีเฉพาะกลุ่มแกนนำเท่านั้นที่จะได้มีโอกาสไปแสวงหาความรู้ในสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ จึงทำให้กลุ่มแกนนำมีโอกาสในการแสวงหาความรู้ได้มากกว่าสมาชิกของศูนย์ ดังนั้นกลุ่มแกนนำควรเปิดโอกาสให้มีการหมุนเวียนสมาชิกไปศึกษาดูงาน จึงจะทำให้การดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ชุมชนไม่ได้อยู่ในมือของกลุ่มแกนนำเท่านั้น เพื่อให้การดำเนินงานของศูนย์มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นและมีการส่งต่อให้กับกลุ่มคนรุ่นใหม่

3. การแลกเปลี่ยนความรู้ของชุมชนผ่านศูนย์เรียนรู้โหนดนาเล

จากการสัมภาษณ์และสังเกตพบว่า การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะภายในกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกมีความรู้และทักษะในการผลิตมากขึ้น ได้จากการที่หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนมาหนุนเสริม เริ่มต้นจากการพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ปรึกษาหารือกันของสมาชิกภายในกลุ่ม มีการพูดคุยปรึกษาหารือเพื่อเพิ่มพูนความรู้ที่มีอยู่ให้เกิดการพัฒนา รวมไปถึงการทดลองทำด้วยตนเองทำให้ได้เทคนิคใหม่ ๆ รวมไปถึงการได้รับคำแนะนำจากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับ

การดำเนินงาน เพื่อให้ความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคลได้ถูกนำออกมาใช้และเป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่น รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามอรรถศาสตร์ที่ใช้การลงมือลองผิดลองถูกในการรวมกลุ่มกันหรือฟื้นฟูวิถีผลิตแบบดั้งเดิมโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน

“...ปกติเราก็มีความรู้จากพ่อแม่ที่สั่งสมกันและถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาที่เรียกว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน บางทีก็เอามาพูดคุยกัน แลกเปลี่ยนกันบ้าง ก็นำไปทดลองทำ ปรับใช้เวลามีปัญหาคุยกันก็แก้ปัญหากันได้ บางทีก็ได้ความรู้ใหม่ ๆ จากหน่วยงานภาครัฐบ้าง NGO บ้าง...”

(Interview Aunt Rerai 20 February 2017)

“...กลุ่ม NGO กับหน่วยงานภาครัฐมาให้เราช่วยกันพูดคุยปรึกษาหารือปัญหาของหมู่บ้าน แล้วก็ช่วยกันทำแผนชุมชนจากการทบทวนบทเรียนที่ผ่านมา ตั้งกลุ่มขึ้นเป็นกลุ่มอาชีพ กลุ่มท่องเที่ยว กลุ่มประมง กลุ่มนารวม ชาวบ้านก็อยู่ทุกกลุ่ม ลองผิดลองถูกกันไป มีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้โหนดนาเล มีการเอาความรู้ที่มีอยู่ในแต่ละคนมาพูดคุยกันว่าทำยังไงจะให้เราดูแลรักษาระบบนิเวศของเราให้ฟื้นคืนมา...”

(Interview Aunt Pure 22 February 2017)

“...เราสร้างความรู้จากความรู้ที่พ่อแม่ถ่ายทอด นำมาปรับใช้กับชีวิตประจำวัน พัฒนาอาชีพ พัฒนาผลผลิต เช่น เราทำสบู่จากตาลโตนดเราก็ต้องมีความรู้ดั้งเดิม

และเสริมความรู้ใหม่มาทำสบูให้มันดีขึ้นให้ถูกใจคนใช้
การทำแผนชุมชน การก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้ก็ถือว่าเป็น
การสร้างความรู้เพื่อให้ต่อยอดคนอื่นมาเรียนรู้รับช่วง
ให้ลูกเด็กรับช่วงต้องสร้างสำนึกบ้านเกิดเหมือนที่
อื่นเขาทำ...”

(Interview Uncle Somsak 23 February 2017)

จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญในการแสวงหาความรู้ และสร้างความรู้ ส่วนใหญ่เป็นความรู้ที่ติดตัว และฝังอยู่ในตัวคน การที่จะดึงความรู้ออกมาจากตัวคนได้จะต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เช่นกัน การสร้างความรู้ใหม่จำเป็นจะต้องอาศัยกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการศึกษาดูงานนอกสถานที่ ซึ่งควรเปิดโอกาสให้ทุกคนที่เป็นสมาชิกได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้มีการสร้างความรู้ใหม่ได้มากขึ้นนอกเหนือจากความรู้เดิม

การทบทวนบทเรียนที่ผ่านมา และจัดทำแผนชุมชนร่วมกันจะช่วยให้ชุมชนรู้ว่าปัญหาคืออะไร และจะแก้ปัญหายังไง ซึ่งถือว่าการสร้างความรู้วิธีการหนึ่งหรือการสร้างความรู้จากวิถีผลิตที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม และพยายามแสวงหาความรู้ใหม่ นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาช่วยในวิถีการผลิต การทำนา การขึ้นตาลโตนด นำน้ำตาลมาเคี้ยวเป็นน้ำผึ้งผง น้ำตาลแว่น น้ำส้มโหนด ทำสบูจากตาลโตนด ขนมาจากตาลโตนด การทำประมงแบบไม่ทำลายล้าง มีการใช้อุปกรณ์เครื่องมือในการผลิตเป็นอีกอย่างหนึ่งที่จะต้องมีการสะสมความรู้ และสร้างความรู้ใหม่จากการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อให้สามารถใช้อุปกรณ์ในการผลิตได้เหมาะสมกับวิถีผลิตออกมา ซึ่งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ได้เรียนรู้วิธีการใช้อุปกรณ์ เครื่องมือต่าง ๆ ในการผลิตมาจากการสั่งสมประสบการณ์จากบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล จำเป็นจะต้องดึงความรู้ออกมา และการศึกษาดูงานเป็นส่วนหนึ่งที่จะนำความรู้และ

ประสบการณ์จากพื้นที่อื่นมาประยุกต์ใช้ต่อยอดให้เหมาะสมกับภูมิปัญญาที่มีมาแต่ดั้งเดิม เพื่อให้รู้เท่าทันโลกแนวทางในการสร้างความรู้เพิ่มเติม และนำข้อเสนอแนะจากลูกค้า มาใช้เป็นแนวทางในการสร้างความรู้ใหม่ ๆ ทำให้การผลิตสบู่จากตาลโตนด การทำน้ำผึ้งผง น้ำตาลแว่นจากตาลโตนดให้ตรงกับความต้องการของลูกค้า ซึ่งความรู้เหล่านี้จะถูกรวมกลุ่มอยู่ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จะเป็นสื่อที่เชื่อมโยงระหว่างภาคีต่าง ๆ เพื่อให้ผู้คนสร้างความรู้โดยอาศัยเวทีในการพูดคุยกันภายในกลุ่ม การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดสัมมนาโดยการเชิญผู้เชี่ยวชาญในการให้ความรู้ จัดให้มีกิจกรรมเพื่อการสืบสานอาชีพท้องถิ่นต่อไป

ภาพที่ 4 และ ภาพที่ 5 การสร้างความรู้ผ่านนวัตกรรมการทำแบบพิมพ์น้ำตาลแว่น และแบบพิมพ์สบู่จากตาลโตนดพัฒนาโดยนักศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสงขลา

4. การจัดเก็บความรู้และการคืนคืนความรู้ชุมชนผ่านศูนย์เรียนรู้โหนดนาเล

จากการศึกษาพบว่า การจัดเก็บความรู้เป็นการนำความรู้ที่มีออกมาเพื่อให้อยู่ในรูปแบบเอกสาร หรือเป็นข้อมูลที่ง่ายและพร้อมในการสืบค้น พบว่าศูนย์การเรียนรู้โหนดนาเลมีการจัดเก็บความรู้แล้ว แต่ยังคงต้องพัฒนาให้เป็นระบบมากขึ้น การ

จัดเก็บความรู้ที่ช่วยกันทำก็คือ การเขียนวิธีผลิตโหนดนาเล โดยอธิบายความรู้เกี่ยวกับการทำนา ขั้นตอนการทำนา ฤดูกาลทำนา พันธุ์ข้าวที่ใช้ทำนา การเก็บเกี่ยวข้าวแบบดั้งเดิม และพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับการทำนา เช่น พิธีกรรมรับเทียมดา ส่วนการขึ้นตาลโตนด และทำผลิตภัณฑ์จากน้ำตาลโตนดจะเขียนถึงประโยชน์จากต้นตาลโตนด ขั้นตอนการทำน้ำตาลแว่น การทำน้ำผึ้งผง การทำน้ำตาลสด การทำน้ำส้มโหนด ส่วนการทำประมงจะอธิบายถึงการทำให้ประมงแบบไม่ทำลายล้าง การใช้เครื่องมือประมงทั้งแบบประจำที่และไม่ประจำที่ ฤดูกาลจับสัตว์น้ำที่เอื้อต่อฤดูกาลวางไข่ การอนุรักษ์ป่าชายเลนซึ่งเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน การจัดเก็บความรู้ คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้โหนดนาเลจะมีทุนหมุนเวียนที่ได้จากการจัดกิจกรรมของศูนย์ การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ หลังจากปันผลให้สมาชิกแล้ว จะมีเงินส่วนหนึ่งไว้สำหรับบริหารจัดการ ซึ่งสามารถนำเงินทุนมาใช้ในการทำสื่อโดยปรับจากข้อมูลมาเป็นสารสนเทศและความรู้ในรูปแบบแผ่นพับ และทำเป็นไว้นิลจัดเก็บความรู้ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถนำไปเผยแพร่ในวงกว้างได้อีก เวลาไปจัดแสดงนิทรรศการตามพื้นที่ต่าง ๆ ในจังหวัดสงขลา และวันลูกโหนด² ที่จัดขึ้นในอำเภอสิงหนคร

คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้โหนดนาเลได้มีแนวคิดที่จะมีการจัดบันทึกความรู้ในรูปแบบของหนังสือ จุลสาร แต่ยังคงขาดทักษะทางด้านการใช้ภาษาในการเขียน ทำให้การจัดเก็บความรู้และการค้นคว้าความรู้ยังไม่สามารถทำได้ดีเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็

² การจัดงานวันลูกโหนดของอำเภอสิงหนคร จัดในช่วงเดือนมิถุนายน เป็นงานใหญ่ประจำปีที่จัดขึ้นต่อเนื่องมาเป็นเวลา 32 ปี (พ.ศ. 2529 - 2561) เพื่อสืบสานวัฒนธรรมและการดำรงวิถีชีวิตแบบ “โหนด นา เล” ของประชาชนในคาบคาบสมุทรสทิงพระ กิจกรรมหลักคือการประกวดผลผลิตและผลิตภัณฑ์จากตาลโตนด ทั้งลูกตาลโตนด น้ำผึ้งโหนด และน้ำส้มโหนด การประกวดลูกตาลโตนดจะดูจากสภาพทะลาย ขนาดผล ความสม่ำเสมอและความสมบูรณ์ของเปลือก เนื้อจำนวนเมล็ด รวมทั้งรสชาติของตาลโตนด.

ตามยังได้จัดทำแผ่นพับจัดเก็บความรู้เพื่อประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ ความรู้ที่มีอยู่ถูกจัดเก็บในตัวคนที่เป็นกลุ่มแกนนำ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายหากกลุ่มแกนนำเหล่านี้ได้ล้มหายตายจากไปจะขาดคนสืบทอด ซึ่งทางกลุ่มแกนนำศูนย์การเรียนรู้โหนดนาเล ได้มีการสืบทอดภูมิปัญญาให้แก่เยาวชนในลักษณะการสร้างสำนึกรักบ้านเกิดการสร้างความตระหนักถึงความจำเป็นในการจัดเก็บความรู้ในรูปเอกสาร โดยการบันทึกความรู้ที่ได้จากการศึกษาดูงาน เป็นการรวบรวมความรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานไว้ในคอมพิวเตอร์เป็นไฟล์ เวลาจะใช้ก็จะนำออกมาทำเป็น Power Point เพื่อใช้ในการนำเสนอ แต่ยังไม่ได้ทำเป็นฐานข้อมูล หรือจัดทำเว็บไซต์ตั้งคำสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลดังนี้

“...ส่วนใหญ่จัดเก็บข้อมูลเป็นไฟล์ไว้ในคอมพิวเตอร์
อยากทำฐานข้อมูล ทำเว็บไซต์แต่ทำไม่เป็น คงต้องรอ
หน่วยงานข้างนอกมาทำให้ เวลาจะใช้ก็เอาไฟล์ออกมา
ทำพาวเวอร์พอยท์ เอามาทำเป็นแผ่นพับ หรือทำป้าย
ฉลากติดขวด ติดกล่องเวลาเราทำบรรจุภัณฑ์ขาย
ผลผลิตของเรา...”

(Interview Aunt Lom 4 February 2017)

“...ยังเก็บข้อมูลไม่เป็นระบบ ไม่มีฐานข้อมูล ส่วนใหญ่
ทำเป็นแผ่นพับประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของศูนย์ มีบ้าง
ที่ทำเป็นเอกสารเล่มเล็ก ๆ แจก...”

(Interview Uncle Sawang 5 February 2017)

“...ก็จัดบันทึกไว้บ้าง แต่ก็พยายามใช้คอมพิวเตอร์ เป็น

เพียงไฟล์ที่สามารถจัดเก็บและสะดวกในการค้นหา เช่น ประวัติหมู่บ้าน การจัดทำแผนชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรประมง จำนวนครัวเรือน จำนวนประชากร จำนวน ชนิดประเภทของเครื่องมือประมงบางที่ก็เอาข้อมูลจากไฟล์ไปปรับทำแผ่นพับประชาสัมพันธ์...”

(Interview Grandma Ploy 5 February 2017)

ภาพที่ 6 และ ภาพที่ 7 การจัดเก็บความรู้ที่อยู่ในรูปผลลากบอกส่วนประกอบคุณค่าและประโยชน์ของผลิตภัณฑ์

5. การถ่ายทอดความรู้และการใช้ประโยชน์ของชุมชนผ่านศูนย์การเรียนรู้ โหนดนาเล

จากการศึกษาพบว่า การถ่ายทอดความรู้ของชุมชนทำหินผ่านศูนย์การเรียนรู้โหนดนาเลจะมีการถ่ายทอดความรู้โดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ นับว่าเป็นประโยชน์สำหรับการเผยแพร่ความรู้ ทางศูนย์จะให้การสาธิตให้ดูเพื่อเป็นการเพิ่มความสามารถในการจดจำ มีการเปิดศูนย์การเรียนรู้ถ่ายทอดวิถีโหนดนาเลให้กับผู้ที่สนใจจากคนภายนอกชุมชน เพื่อเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้กับนักเรียนในโรงเรียน นักศึกษาจากสถาบันทางการศึกษา มหาวิทยาลัย เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ให้สามารถเข้ามาเรียนรู้และเข้าถึงความรู้โดยใช้ฐานการเรียนรู้ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ต่อไป

การถ่ายทอดและการใช้ประโยชน์ส่วนหนึ่งเกิดจากแกนนำศูนย์การเรียนรู้ ได้รับเชิญให้ไปเป็นวิทยากรตามสถาบันการศึกษา หรือหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้เยาวชนได้รู้จักภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นฐานรากของชุมชน การเดินสายไปตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อบรรยายจะช่วยให้ภาครัฐ เอกชน และคนรุ่นหลังได้รับรู้ และตระหนักถึงภูมิปัญญาโหนดนาเล อันเป็นการสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนให้อาชีพ และวิถีการผลิตยังคงอยู่อย่างยั่งยืน

ในส่วนการถ่ายทอดให้กับเยาวชนในชุมชนได้มีการสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับอาชีพการทำนา ขึ้นต้นตาลโตนด และทำประมงในชุมชน โดยมีวิธีการดังนี้

1) การถ่ายทอด เผยแพร่วิธีการทำนา ชาวบ้านที่เป็นคณะกรรมการศูนย์ได้จัดเตรียมแปลงสาธิตการทำนาไว้ให้นักเรียน นักศึกษา และชุมชนอื่นมาเรียนรู้ โดยการให้ลงหว่านข้าวนาตม ดำนา หรือเกี่ยวข้าว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฤดูกาลที่นักเรียน นักศึกษา และชุมชนอื่นจะติดต่อมาทำกิจกรรมก่อนที่จะจัดกิจกรรมดังกล่าว คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้โหนดนาเล และสมาชิกจะแบ่งงานกันทำโดยร่วมกันเตรียมที่นาโดยการปล่อยน้ำให้เข้านา เตรียมพันธุ์ข้าว ให้สามารถหว่านข้าวนาตมได้ หรือกล้าข้าวไว้สำหรับดำนา ถ้านักเรียน นักศึกษา และชุมชนอื่นมาในช่วงที่ต้นข้าวออกรวงพร้อมที่จะเก็บเกี่ยวก็จะให้ทำกิจกรรมเกี่ยวข้าว นำข้าวมาสีหรืออบโดยใช้เครื่องสีข้าวแบบดั้งเดิม และเรียนรู้วิธีการฝัดข้าวด้วยกระด้ง เรียนรู้พันธุ์ข้าวด้วยการสังเกตว่าข้าวชนิดไหน เรียกชื่อว่าอะไร สังเกตลักษณะ และสีของพันธุ์ข้าวแต่ละชนิด อธิบายประโยชน์และคุณค่าของข้าวแต่ละชนิด หลังจากนั้นก็จะนำข้าวที่เป็นที่ต้องการของตลาด เช่น ข้าวไรท์เบอร์รี่ ข้าวสังข์หยด ข้าวหอมนิล บรรจुใส่ถุง ตัดฉลาก เพื่อนำไปจำหน่ายในตลาดชุมชน เงินที่ได้ก็จะกลับคืนสู่สมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมศูนย์การเรียนรู้โหนดนาเลเป็นการกระจายรายได้ และช่วยให้ชุมชนมีความมั่นคง

ในเรื่องอาหาร และความรู้จากการเรียนรู้ร่วมกัน สร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง

2) การถ่ายทอดเผยแพร่วิธีการขึ้นต้นตาลโตนด และการทำผลิตภัณฑ์จากตาลโตนด คณะกรรมการศูนย์ และสมาชิกจะร่วมกันเตรียมปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในการขึ้นต้นตาลโตนด และรู้ว่าเอาน้ำตาลจากงวงตาลที่เป็นตัวผู้หรือตัวเมีย มาต้มเป็นน้ำตาลสด หรือนำมาใส่ไม้เคี่ยมเพื่อให้น้ำตาลโตนดสด หรือจะนำมาทำเป็นน้ำส้มโหนด ในส่วนนี้จะมีวิธีการถ่ายทอดโดยการสาธิตให้ดูวิธีการขึ้นต้นตาลด้วยพะอง³ บางคนจะสามารถปีนต้นตาลได้โดยไม่ต้องใช้พะอง เมื่อขึ้นไปจนถึงยอดตาล สมาชิกศูนย์เรียนรู้โหนดนาเลที่มีความรู้เกี่ยวกับการทำตาลโตนด จะอธิบายให้ฟังถึงขั้นตอนการเลือกงวงตาลที่สามารถให้น้ำตาลสดได้ ซึ่งจะต้องเทใส่กระบอกไม้ไผ่ การนำลูกตาลลงมาเพื่อกินลูกตาลสด หรือนำมาผสมทำขนม มาทำสบู่จากตาลโตนด การทำน้ำตาลแว่น การทำน้ำผึ้งผง โดยจะมีการสาธิตในแต่ละฐานให้นักเรียน นักศึกษา และชุมชนอื่นมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ฐานต่าง ๆ โดยมีผู้รู้มาสาธิตวิธีการทำให้ผู้ร่วมเรียนรู้ได้ลงมือปฏิบัติ หลังจากนั้นเมื่อสาธิตแล้วก็จะมีผลิตภัณฑ์ใส่บรรจุภัณฑ์มาจำหน่าย เพื่อเป็นการกระจายรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชน นอกจากนี้ อาจมีกิจกรรมปลูกต้นกล้าตาลโตนด ซึ่งทางศูนย์ได้มีการเพาะต้นกล้าไว้สำหรับปลูกร่วมกับโรงเรียน

3) การถ่ายทอดเผยแพร่วิธีการทำประมง โดยสมาชิกของศูนย์เรียนรู้โหนดนาเล จะพานักเรียน นักศึกษา และชุมชนอื่นที่มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นั่งเรือออกไปและอธิบายเครื่องมือประมงชนิดต่าง ๆ ซึ่งมีเครื่องมือประมงทั้งแบบประจำที่ และแบบเคลื่อนที่ เครื่องมือประมงแบบไหนเรียกชื่อว่าอะไร จับสัตว์น้ำชนิดใดได้บ้าง เพราะเครื่องมือประมงแต่ละชนิดจะจับสัตว์น้ำได้แตกต่างกัน หลังจากนั้นจะให้

³ พะอง เป็นบันไดที่ทำขึ้นไว้เพื่อให้ขึ้นต้นตาลได้สะดวก ปกติพะองจะตอกติดไว้กับต้นตาล เพราะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตจากต้นตาลได้ตลอดเวลา ยกเว้นในบางฤดู.

นักเรียน นักศึกษา และชุมชนอื่นที่มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ทดลองจับปลาด้วย เครื่องมือประมงลอบดู เช่น ยอ เบ็ด แห อวน และยังสามารถอธิบายถึงป่าชายเลน ต้น โกงกาง ต้นลำพู ที่เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อนว่ามีประโยชน์อย่างไร และควรจะ ดูแลรักษาอย่างไร

นอกจากนั้นยังได้พยายามสร้างนักจัดการความรู้ให้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ในชุมชน ผ่านโรงเรียนในชุมชนโดยการให้นักเรียนมาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ศูนย์เรียนรู้โหนด นานา เพื่อจะได้เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตซึ่งเป็น อาชีพของท้องถิ่น เพื่อจะได้อนุรักษ์และสืบทอดต่อไปอย่างยั่งยืน เป็นรูปแบบหนึ่งในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนดังคำสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

“...มีเด็กจากโรงเรียน มอ.วิทยานุสรณ์ มาร่วมกิจกรรม ของศูนย์เรียนรู้โหนดนานา ป้าลมจัดคนมาสาธิตขึ้นต้น ตาลบ้าง ปอกลูกตาลบ้าง สาธิตการทำนา การทำสบู์ การทำน้ำตาลแว่น แบ่งเด็กออกเป็น 4 กลุ่ม ให้แต่ละ กลุ่มแยกเรียนรู้แต่ละฐาน สมาชิกกลุ่มที่เป็นแกนนำ คณะกรรมการ มาสาธิตให้ดู แล้วก็ให้นักเรียนลองทำ ดู...”

(Interview Grandma Chan 30 March 2017)

“...เด็ก ๆ จากสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัย เทคโนโลยีราชมงคล สงขลา มหาวิทยาลัยราชภัฏ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ก็มา ศึกษาดูงานมาสัมภาษณ์แกนนำ แล้วเขาก็เอาไปเขียน เป็นรายงานส่งอาจารย์...”

(Interview Aunt Nee 29 March 2017)

“...มีคนจากหมู่บ้านอื่นก็มาดูงานจากเรา ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เราก็เป็นวิทยากรบรรยาย บางทีก็ให้เข้าฐานเรียนรู้แต่ละฐานสาธิตให้ดู และให้ลองทำ บางทีก็มานอนโฮมสเตย์ที่ทำหินดินเซ้ากั้นนั่งเรือไปเอาปลาที่วางอวนไว้ก็เอามาทำกินกัน...”

(Interview Aunt Samai 2 April 2017)

“...เด็ก ๆ หมู่บ้านเราต้องสร้างความตระหนักสร้างสำนึกรักบ้านเกิดเอามาเข้าโครงการเยาวชนรักบ้านเกิดก็จะทำอะไรอะไร ๆ มันดีขึ้นบ้าง มีคนสืบทอดภูมิปัญญาหมู่บ้านเราก็จะเข้มแข็ง หมู่บ้านอื่นมาดูบ้านเราเอากลับไปปรับใช้เขาก็สร้างชุมชนเข้มแข็งได้...”

(Interview Uncle Wut 5 April 2017)

ภาพที่ 9 และ ภาพที่ 10 การถ่ายทอดเผยแพร่วิถีโหนดนาเลให้กับเยาวชน
โดยคณะกรรมการศูนย์เรียนรู้โหนดนาเล

จากข้อมูลกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การที่ชุมชนจะสามารถพัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนเข้มแข็งได้จะต้องผ่านกระบวนการจัดการทั้ง 5 ขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดความรู้ให้สัมพันธ์กับวิถีดำรงชีวิตที่พึงพิงกับธรรมชาติ การแสวงหาความรู้ เพื่อนำมาสร้างความรู้ ระบบการจัดเก็บ การค้นคืนความรู้ที่สามารถเข้าถึงได้สะดวกรวดเร็ว และการถ่ายทอดเผยแพร่ และนำไปใช้ประโยชน์ จะช่วยให้ความรู้ที่อยู่ในตัวคนถูกดึงออกมาใช้ประโยชน์ โดยการจัดการความรู้ที่เป็นรากฐานมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นวิถีผลิดของคนในชุมชนจะส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เนื่องจากการรวมกลุ่มจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน แต่กลไกสำคัญคือการสืบทอดจากเยาวชนซึ่งจะต้องสร้างความตระหนักและสำนึกรักบ้านเกิดให้เกิดขึ้นกับเยาวชนจะทำให้เกิดการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน ทั้งนี้เนื่องจากวิถีชีวิตของคนต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติชุมชน การฟื้นฟูทรัพยากรประมง การฟื้นฟูการทำนา การใช้ประโยชน์จากต้นตาลโตนดซึ่งเป็นทรัพยากรอันมีค่าของชุมชน และดูแลรักษาก็จะช่วยให้ชุมชนสามารถสร้างความเข้มแข็งจากภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตได้

6. การสร้างความเข้มแข็งชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานผ่านศูนย์การเรียนรู้โหนดนาเล

จากการศึกษาชาวบ้านตำบลท่าหิน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา พบว่าชาวบ้านที่เป็นสมาชิกและเรียนรู้ผ่านศูนย์การเรียนรู้โหนดนาเล สามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานที่สำคัญ ข้อมูลที่ได้รับกลับคืนมาชุมชนจะนำมาใช้ในการปรับตัว และปรับเปลี่ยนให้ดีขึ้นเพื่อให้ชุมชนสามารถเผยแพร่กิจกรรมที่สร้างสรรค์ และต่อยอดให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป ซึ่งประกอบด้วย

1) ความเข้มแข็งด้านสังคม ในการจัดการความรู้ผ่านศูนย์เรียนรู้โหนดนาเล ช่วยให้เกิดการรื้อฟื้นความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่ในธรรมชาติ และวิถีชีวิตของผู้คน

และชุมชน เป็นส่วนที่สัมพันธ์กับการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ จะช่วยให้ชาวบ้านที่เป็นวัยแรงงานที่อพยพเข้าไปทำงานในเมืองกลับมาทำนา ขึ้นตาลโตนด และทำประมงที่บ้านเกิด ครอบครัวเครือญาติได้อยู่กันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา ร่วมแรงร่วมใจกันสร้างชุมชนเข้มแข็งผ่านพิธีกรรมทางสังคม ทั้งที่เป็นพิธีกรรมทางศาสนา วันสำคัญ และพิธีกรรมที่หายไปได้ถูกรื้อฟื้นกลับมา ความสัมพันธ์ในครอบครัว ระบบเครือญาติ และชุมชนมีความเหนียวแน่น สามัคคีกันด้วยความเอื้ออาทรต่อกัน และกิจกรรมสร้างจิตสำนึกกรักบ้านเกิดจะช่วยให้ชุมชนหันกลับมามองบ้านเกิด และต้องการให้บ้านเกิดมีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น สุขอนามัยของชุมชนดีขึ้น ลดช่องว่างระหว่างกันภายในครอบครัว เครือญาติ และชุมชน ช่องว่างระหว่างวัย ช่องว่างระหว่างอาชีพ และช่องว่างระหว่างความคิดให้กลับมามีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

2) ความเข้มแข็งด้านวัฒนธรรม ชุมชนมีทุนทางวัฒนธรรมผ่านประเพณีพิธีกรรม ผ่านความเชื่อ ศาสนา และประวัติความเป็นมาของชุมชนอยู่แล้ว ศูนย์เรียนรู้โหนดนาเล เพียงแต่คอยกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการรวมตัวกันจัดกิจกรรมให้เป็นประเพณี หรือมีการรื้อฟื้นประเพณีดั้งเดิมที่เคยมีอยู่ในชุมชนให้ฟื้นกลับมาเพื่อช่วยสร้างความเข้มแข็งชุมชน ผ่านการทำกิจกรรมและพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ได้แก่ ประเพณีรับเทียนมา⁴ ของ

⁴ ประเพณีรับเทียนมา เป็นพิธีกรรมสำคัญอย่างหนึ่งของชาวบ้านจังหวัดสงขลา โดยเฉพาะอำเภอ สทิงพระ ตำบลท่าหินใต้มีการรื้อฟื้นและสืบทอดประเพณีขึ้นมา เกิดจากความเชื่ออันสืบเนื่องมาจาก สังคมเกษตรกรรมในสมัยโบราณชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติล้วน มีเทพเจ้ากำหนดขึ้นมาและเชื่อว่าในรอบปีเทวดาจะหมุนเวียนมาปกป้องรักษาคุ้มครองให้คนในหมู่บ้าน อยู่เย็นเป็นสุข และคุ้มครองให้การทำมาหากินการเกษตรที่อุดมสมบูรณ์ ก่อนการทำนา ฝนตกไม่ตรง ตามฤดูกาล ชาวนาจึงทำพิธีบูชาเทวดา โดยยกหลา (ศาลา) หรือร้านเทวดาที่กลางนา ยกเป็นเสา 16 เสา นำข้าวที่ออกรวงมาบูชา โดยตำเป็นข้าวเม่า เพื่อถวายบูชาเทวดา เอาปลาที่หาได้ในท้องถิ่น ซึ่งมีหัว มีหาง ขนมห้าว ขนมหาว ขนมหาง ข้าวดอก ดอกไม้ ที่หาได้ในท้องถิ่น นำมาบูชาเทวดา เพื่อให้ เทวดาได้ปกป้องรักษาข้าว ไม้ไผ่หนัก หนู มากินข้าวในนา และดลบันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาล.

ชุมชน ทางศูนย์เรียนรู้โหนดนาเล ได้จัดให้มีพิธีรับเทียบดาขึ้น เพื่อให้เห็นความสำคัญของการทำนา ความสัมพันธ์ในพิธีกรรมจะช่วยให้ชาวบ้านในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันมากขึ้น ทั้งผู้ประกอบการพิธีกรรม และผู้ร่วมพิธีกรรมผ่านความเชื่อ และความเป็นสิริมงคลในการประกอบอาชีพที่เป็นเรื่องใกล้ตัวของชาวบ้าน และยังเป็นการเปิดใจชุมชนให้เกิดความไว้วางใจกัน เกื้อกูลกันในการที่จะหันมาทำกิจกรรมต่อยอดทางเศรษฐกิจเพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนเพื่อนำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็ง

3) ความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ วิธีการผลิต การช่วยเหลือเกื้อกูลในวิธีการผลิต การปรับตัวของชุมชนในระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า การพัฒนาชุมชนจากภูมิปัญญาด้านการทำนา การทำผลิตภัณฑ์จากตาลโตนด และการทำประมง นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีการรวมกลุ่มต่อยอดกิจกรรมอื่นอีก เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มน้ำตาลแวน กลุ่มน้ำตาลผง กลุ่มหัตถกรรมใบตาล กลุ่มทำขนมจากตาลโตนด กลุ่มทำไข่เค็ม กลุ่มทำสบู่จากตาลโตนด กลุ่มทำสบู่จากจมูกข้าว น้ำมันข้าว สบู่จากสาหร่าย สบู่จากถ่าน มาร์คหน้าจากสาหร่าย กลุ่มการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์มีสมาชิกน้อยกว่าคน ชาวบ้านนอกจากจะมีรายได้เข้าครอบครัวแล้วยังเป็นการให้ความรู้กับนักเรียน นักศึกษา และชุมชนอื่น ซึ่งถือว่าเป็นการถ่ายทอดและเผยแพร่ภูมิปัญญาชุมชนให้ดำรงอยู่และมีการสืบทอดในวงกว้างต่อไปอีก ชื่อเสียงที่ได้รับกลับคืนมาจะทำให้ชุมชนสามารถอยู่ได้ด้วยพึ่งตนเองและนำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งชุมชน

4) ความเข้มแข็งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพบว่า การที่ชุมชนพึ่งพาวิธีการผลิตโดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน มีความรู้ ภูมิปัญญา ความเชี่ยวชาญในการทำนา ขึ้นตาลโตนด และทำประมงมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะทำให้ชุมชนตระหนักถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศชุมชนให้สามารถจัดสรรทรัพยากรที่สัมพันธ์กับวิถีผลิตได้อย่างยั่งยืน ทั้งด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลน การ

อนุรักษ์น้ำเพื่อการผลิตและการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนและสามารถพึ่งตนเองได้ มีการจัดสรรน้ำเพื่อการทำนาด้วยความเป็นธรรมผ่านคลอง เหมือนฝายของชุมชน

สรุปผล

1. ประเด็นการกำหนดความรู้ การแสวงหา และการสร้างความรู้ จากผลการศึกษาพบว่า สมาชิกในศูนย์การเรียนรู้โหนดนาเลตำบลดำทินมีความรู้ในด้านการทำนา การขึ้นตาลโตนต การทำประมง และการทำผลิตภัณฑ์จากตาลโตนต เช่น การทำน้ำผึ้งผง การทำน้ำตาลแว่น การทำสบู่จากตาลโตนต ส่วนใหญ่เป็นความรู้ที่ได้จากการสั่งสมประสบการณ์จากภูมิปัญญา การศึกษาดูงานและนำความรู้ที่ได้นั้นเข้ามาปรับให้เข้ากับการทำงานของศูนย์และยังมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในกลุ่มทำให้บุคคลอื่น ๆ ในกลุ่มที่ยังไม่มีความรู้ได้เข้าถึงความรู้นั้นเป็นการดึงความรู้ที่ฝังลึกในคนให้ออกมา และอีกส่วนหนึ่งก็อาศัยประสบการณ์จากการผลิตการทำน้ำตาลผง น้ำตาลแว่น และสบู่จากตาลโตนต โดยเฉพาะการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ จนมีความชำนาญและสามารถถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวให้กับคนที่ยังไม่ได้ มีความต้องการที่จะสร้างความรู้ให้กับผู้ที่ยังไม่มีและต้องการจะต่อยอดความรู้ให้กับผู้ที่มีความรู้อยู่บ้างบางส่วนเกี่ยวกับเทคนิคและวิธีการในการผลิตซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชุมชนดั้งเดิม เป็นการนำความรู้ที่มีอยู่ในตัวคนออกมา และผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อจะเผยแพร่ความรู้นั้นให้เป็นความรู้ที่ชัดเจน ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่า สมาชิกในกลุ่มต้องการให้ผู้อื่นได้เกิดการเรียนรู้ และรวบรวมจัดเก็บความรู้นั้นให้เป็นระบบเพื่อง่ายต่อการเข้าถึงความรู้และนำความรู้ที่มีอยู่นั้นเข้ามาปรับใช้ให้เหมาะกับงาน รวมไปถึงการรู้จักแบ่งปันความรู้ต่าง ๆ ให้กับสมาชิกในชุมชนเพื่อเกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชน สมาชิกในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนโหนดนาเล และผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมชุมชน ซึ่งสามารถสร้างความรู้ใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นหรือยกระดับความรู้เดิมที่มีอยู่และนำความรู้ไปปรับใช้ให้เหมาะกับงานได้ต่อไป สอดคล้องกับ Panich (2005) ที่ได้ให้มุมมองว่า การ

จัดการความรู้เด่นชัดและความรู้ที่ซ่อนเร้นจะแตกต่างกันตรงที่ การจัดการ “ความรู้เด่นชัด” จะเน้นไปที่การเข้าถึงแหล่งความรู้ ตรวจสอบ และตีความได้ เมื่อนำไปใช้แล้วเกิดความรู้ใหม่ ก็นำมาสรุปไว้ เพื่อใช้อ้างอิง หรือให้ผู้อื่นเข้าถึงได้ต่อไป ส่วนการจัดการ “ความรู้ซ่อนเร้น” นั้นจะเน้นไปที่การจัดเวทีเพื่อให้มีการแบ่งปันความรู้ที่อยู่ในตัวผู้ปฏิบัติทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอันนำไปสู่การสร้างความรู้ใหม่ ที่แต่ละคนสามารถ นำไปใช้ในการปฏิบัติงานได้ต่อไปในชีวิตจริง ความรู้ 2 ประเภทนี้จะเปลี่ยนสถานภาพ สลับปรับเปลี่ยนไปตลอดเวลา บางครั้งความรู้ในตัวบุคคลก็ออกมาเป็นความรู้ที่ชัดแจ้งและบางครั้งความรู้ที่ชัดแจ้งก็เปลี่ยนไปเป็นความรู้ในตัวบุคคล

สมาชิกในชุมชนตำบลท่าหินใต้ไปศึกษาดูงานจากหลาย ๆ พื้นที่ จึงได้รวมกลุ่มกับสมาชิกในชุมชนคนอื่น ๆ ร่วมกันจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้โหนดนาเล เนื่องจากโหนดนาเลมีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในตำบลท่าหินที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนในท้องถิ่น ทั้งยังเป็นการสร้างอาชีพในชุมชนและเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในชุมชนตำบลท่าหิน เมื่อมีการดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง มีการลองผิดลองถูก จึงเกิดประสบการณ์ในการผลิตน้ำผึ้งรวง น้ำตาลแว่น และสบู่อจากตาลโตนด ทำให้เกิดเป็นภูมิปัญญาที่มาจากท้องถิ่นเนื่องจากต้องปรับรูปแบบการทำน้ำผึ้งรวง การทำน้ำตาลแว่น และการทำสบู่อจากตาลโตนดนั้นให้เป็นรูปแบบเดียวกับที่ชาวบ้านในตำบลท่าหินได้ใช้อยู่ทำให้เกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและยังเป็นอัตลักษณ์ของคนตำบลท่าหินอีกด้วย ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่า ในชุมชนตำบลท่าหิน ก่อนที่จะมีการรวมกลุ่มกันผลิตน้ำผึ้งรวง น้ำตาลแว่น และสบู่อจากตาลโตนดนั้นวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้มีการผลิตใช้ในครัวเรือนในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว เมื่อมีการส่งเสริมการพัฒนาอาชีพในชุมชนโดยพัฒนากร ชาวบ้านจึงใช้การผลิตนี้เป็นวิธีหนึ่งที่จะถ่ายทอดและเผยแพร่อัตลักษณ์ชุมชนตำบลท่าหินด้วยการทำน้ำผึ้งรวง น้ำตาลแว่น และสบู่อจากตาลโตนดนี้ จากเหตุผลดังกล่าวทำให้เกิดการรวมกลุ่มที่เกิดจากวิถีชีวิตจึงเกิดเป็นอาชีพท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนตำบลท่าหิน สอดคล้องกับงานศึกษา

ของ Chareanset (2010) กล่าวว่า อาชีพท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะอาชีพท้องถิ่นเป็นวิถีชีวิตของคนที่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากบรรพบุรุษ ลักษณะของอาชีพท้องถิ่นแบ่งได้ 2 ประเภท คือ อาชีพเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติและการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรตามฤดูกาลและหัตถกรรมท้องถิ่น ที่มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมาเป็นวัสดุในการผลิต ซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์แต่ละท้องถิ่น ซึ่ง Department of Agricultural Extension (2012) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาไทยมีหลายรูปแบบและที่สอดคล้องกับชุมชนตำบลท่าหินคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคน ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญหาและตกผลึกเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง จัดว่าเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหาจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวผู้รู้เอง จึงควรมีการสืบค้น รวบรวม ศึกษา ถ่ายทอด พัฒนาและนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Chaichotechang (2004) ที่ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ของชาวบ้านที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา และเกิดจากประสบการณ์ด้วยตนเองประสานกับความรู้ใหม่ ผสมผสานความกลมกลืนระหว่างศาสนา สภาพภูมิอากาศ สภาพแวดล้อม การประกอบอาชีพ และกระบวนการทางสังคม เพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์และสามารถนำมาแก้ปัญหาในการดำรงชีวิต แม้ว่าการผลิตน้ำผึ้ง ผง น้ำตาลแว่น และสบู่อจากตาลโตนดเป็นการสร้างอาชีพจากหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรเอกชนมาหนุนเสริม การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ การปรับส่วนผสม การให้มีรูปแบบที่หลากหลาย และการทำบรรจุภัณฑ์ที่มีสีสัน สวยงาม มีข้อมูลส่วนประสมที่ให้ผู้บริโภคสามารถรับรู้ข้อมูลที่นำเชื่อถือในการนำไปใช้ประโยชน์

นอกจากนั้นยังพบว่า ศูนย์การเรียนรู้โหนดนาเลย์ยังทำหน้าที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตประจำวันให้กับบุคคลในพื้นที่อื่น ๆ ได้เข้ามารู้จักตำบลท่าหิน ด้วยประสบการณ์และความรู้ที่สั่งสมมานั้นจากความเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนนี้ทำให้ศูนย์การเรียนรู้โหนดนาเลย์ได้รับการยอมรับจากหลาย ๆ หน่วยงานทั้งที่เป็นหน่วยงานรัฐบาลและหน่วยงานของเอกชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากศูนย์การเรียนรู้โหนดนาเลย์ได้แสวงหาความรู้ด้านต่าง ๆ จากแหล่งภายในและภายนอกศูนย์ การศึกษาดูงาน เริ่มด้วยการไปศึกษาดูงานในสถานที่ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นกลุ่มที่มีลักษณะเดียวกัน หรือกลุ่มที่มีความคล้ายคลึงกันในการหาความรู้ในการรวมกลุ่มตั้งศูนย์การเรียนรู้ แสดงให้เห็นว่าทางศูนย์ได้เล็งเห็นความสำคัญในการหาความรู้ในหลาย ๆ ด้านเพื่อช่วยส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพในศูนย์ และเสริมสร้างความรู้และประสบการณ์ใหม่ ๆ ให้เกิดกับสมาชิกอย่างทั่วถึง สอดคล้องกับงานศึกษาของ Marquardt (1996) ที่กล่าวไว้ว่า การแสวงหาความรู้ต้องมาจากแหล่งต่าง ๆ ที่มาจากภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งการแสวงหาความรู้จากภายในชุมชน ความสามารถในการเรียนรู้ของบุคคลส่วนใหญ่กลายเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการเพิ่มคุณค่าให้แก่ศูนย์ เพื่อปรับปรุงผลงานและสร้างความคิดใหม่ ๆ อย่างสม่ำเสมอ ดังนั้นความสำคัญของการแสวงหาความรู้ ไม่ได้มีเพียงแต่การหาความรู้จากภายนอกเท่านั้น ทุก ๆ ส่วนที่เกี่ยวข้องก็สามารถเป็นแหล่งข้อมูลในการหาความรู้ได้ทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับว่าผู้รับความรู้นั้นจะแสวงหาความรู้และนำมาใช้ประโยชน์ได้มากเพียงใด ศูนย์เรียนรู้ได้แสวงหาความรู้ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยใช้การพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในศูนย์ ซึ่งเป็นการเรียนรู้กันเพื่อให้มีการพัฒนา รวมไปถึงการปรับปรุงการดำเนินงาน เป็นการนำความรู้ที่มีอยู่ในกลุ่มผนวกกับความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่และสามารถถ่ายทอดความรู้สู่บุคคลอื่น ๆ ที่เป็นเช่นนี้เพราะทางกลุ่มเห็นว่าการแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือความรู้การทำงานด้านใด ๆ นั้นจะต้องอาศัยความรู้จากหลาย ๆ ส่วนมาผนวกเข้าด้วยกันไม่ว่าจะ

เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลหรือความรู้เด่นชัด ซึ่งความรู้ต่าง ๆ ถ้านำมาถ่ายทอด ความรู้ด้วยกัน ทำให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ ๆ ได้ ความรู้นั้นสามารถพัฒนาเป็น องค์ความรู้ที่สามารถทำประโยชน์ให้กับกลุ่มได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Nonaka & Takeuchi (1995) กล่าวไว้ว่า การแลกเปลี่ยนความรู้เป็นกระบวนการ ของการปรับเปลี่ยนความรู้ฝังลึกในตัวบุคคลผ่านการแบ่งปันประสบการณ์ เนื่องจาก ความรู้ฝังลึกในตัวบุคคลเป็นสิ่งที่ยากที่จะจัดการ ซึ่งได้มาโดยการแบ่งปัน ประสบการณ์ ในส่วนการจัดเก็บความรู้ในรูปแบบเอกสาร ได้มีการจัดเก็บข้อมูลใน ด้านบุคคลากร แต่ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ในทุกด้าน ในด้านวิธีการผลิต

2. ประเด็นการจัดเก็บและค้นคืนความรู้ และการเผยแพร่ความรู้ จาก การศึกษาพบว่า ศูนย์เรียนรู้ชุมชนโหนดนาเล ได้พยายามเก็บรวบรวมความรู้ในรูป ของเอกสาร แต่ก็ยังไม่เต็มรูปแบบ เป็นเพียงแผ่นพับประชาสัมพันธ์ ไลน์ให้ความรู้ใน เรื่องการทำนา การขึ้นต้นตาลโตนต และทำผลิตภัณฑ์จากตาลโตนต ตลอดจนการทำ ประมง นอกจากนี้ยังพบว่า ส่วนหนึ่งของการจัดเก็บความรู้จะอยู่ที่ป้ายฉลากที่มี ส่วนประกอบ และวิธีการใช้ผลิตภัณฑ์ ซึ่งยังไม่ถือว่าเป็นความรู้ที่จัดเก็บแบบสมบูรณ์ ยังเป็นความรู้ที่กระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคล เนื่องจากสมาชิกแต่ละคนมีความรู้ ความเชี่ยวชาญในแต่ละด้านแตกต่างกันออกไปจึงเป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลที่ยังไม่มี การเก็บในรูปแบบของเอกสาร แต่สมาชิกในกลุ่มก็มีแนวคิดที่จะจัดเก็บความรู้ให้เป็น ในรูปแบบเอกสารแต่ขาดความพร้อมในเรื่องของการจัดบันทึก ที่เป็นเช่นนี้เพราะ สมาชิกยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับการบันทึกความรู้ดังกล่าวให้ออกมาเป็นรูปแบบของ เอกสาร แต่สมาชิกในกลุ่มก็ยังมีแนวคิดเกี่ยวกับการบันทึกความรู้แสดงให้เห็นว่า ศูนย์ เรียนรู้โหนดนาเลนนั้น มีความตระหนักเกี่ยวกับการบันทึกความรู้ให้อยู่ในรูปแบบของ เอกสาร แต่ขาดความพร้อม หากมีผู้เข้ามาส่งเสริมหรือชี้แนะแนวทางในการบันทึก ความรู้ทางกลุ่มก็สามารถบันทึกความรู้ ซึ่งความรู้ที่มีอยู่หากอยู่ในรูปแบบเอกสารนั้น จะง่ายต่อการสืบค้นและการใช้ประโยชน์หรือเป็นข้อมูลสารสนเทศที่สะดวกในการ

เก็บรักษาอีกด้วย สอดคล้องกับ Marquardt (1996) ที่มองว่า การจัดการความรู้ต้องกำหนดเกี่ยวกับสิ่งที่สำคัญที่จะเก็บไว้เป็นองค์ความรู้ และจะต้องพิจารณาถึงวิธีการเก็บรักษา และการนำมาใช้ประโยชน์ตามความต้องการ ในส่วนของการถ่ายทอดความรู้และการใช้ประโยชน์ มีการให้ความรู้ให้แก่สมาชิกในศูนย์โดยการพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้และให้ความรู้แก่ผู้มาศึกษาดูงานโดยการสาธิตให้ดู และลองให้ผู้มาศึกษาดูงานปฏิบัติจริง เช่น การดำนา การนั่งเรือเรียนรู้เกี่ยวกับการทำประมง และเครื่องมือประมง การทดลองหยอดน้ำตาลแว่น หรือทดลองทำสบู่จากตาลโตนด ซึ่งจะช่วยให้ผู้เข้ามาได้รู้จริงและสามารถทำได้จริง สะท้อนให้เห็นว่าศูนย์เรียนรู้ใช้วิธีเรียนรู้แบบเกิดขึ้นได้จากการกระทำ (Learning by Doing) ซึ่งเป็นการเรียนรู้ผ่านการพูดคุยกันระหว่างผู้เรียนรู้และผู้ถ่ายทอดการทดลองปฏิบัติ ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวยังสามารถนำความรู้ที่มีอยู่ไปปรับใช้ใหม่เพื่อจะสร้างความรู้ และเกิดการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้นั้นผู้ถ่ายทอดจะต้องมีใจที่พร้อมในการถ่ายทอด เช่นเดียวกับผู้รับความรู้จะต้องพร้อมเช่นกัน เพื่อการใช้ประโยชน์ความรู้นั้นจะได้ใช้ประโยชน์ได้มากที่สุด สอดคล้องกับผลการวิจัยของ Chimplee (2012) ที่กล่าวถึงการถ่ายทอดความรู้มีรูปแบบทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่เมื่อถ่ายทอดความรู้แล้วสามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่น ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ไม่ว่าความรู้จะถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบใดก็ตาม ความรู้ก็จะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ หากทุก ๆ ส่วนพร้อมที่ดำเนินการให้ความรู้ที่มีอยู่นั้น ได้ประยุกต์หรือปรับปรุงให้อยู่ในรูปแบบที่พร้อมต่อการใช้งานและพร้อมต่อการใช้ประโยชน์ แม้ว่าการถ่ายทอดจะอยู่ในรูปแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ หากผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดนั้นรู้จักที่จะนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์และทันท่วงที จากที่กล่าวมาข้างต้นสอดคล้องกับ Nonaka & Takeuchi (1995) ที่ได้เสนอรูปแบบของเกลียวความรู้ว่า (Knowledge Spiral) เป็นการเปลี่ยนแปลงความรู้ ซึ่งเกิดจากประสบการณ์การเรียนรู้หรือ

พรสวรรค์ต่าง ๆ ที่พัฒนาและแบ่งปันกันได้ เป็นความรู้ที่ปรากฏชัดเจน เป็นความรู้ที่เป็นเหตุเป็นผลสามารถรวบรวมและถ่ายทอดออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น หนังสือ คู่มือ เอกสาร และรายงานต่าง ๆ ซึ่งทำให้คนสามารถเข้าถึงได้ง่าย การแลกเปลี่ยนความรู้ การสกัดความรู้จากบุคคล การจัดระบบความรู้ และการดึงความรู้ไปใช้ ดังนั้น เกลียวความรู้ลักษณะเป็นวงเกลียวที่ไม่บรรจบกันแสดงให้เห็นถึงความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอไม่มีวันเต็ม ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดความรู้ใหม่ ๆ ซึ่งความรู้ดังกล่าวจะมีการสะสมในตัวบุคคลออกมาเรื่อย ๆ ไม่สิ้นสุด และนำความรู้นั้นไปปรับใช้ให้เหมาะกับกิจกรรมของศูนย์เรียนรู้ชุมชนให้มากที่สุด ซึ่งสามารถนำไปสร้างให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนได้ เพื่อให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของความรู้ที่เรียกว่าภูมิปัญญาที่เป็นรากฐานของชุมชน

3. ประเด็นของการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในการจัดการความรู้ของชุมชนผ่านศูนย์เรียนรู้โหนดนาเลไม่ได้เป็นเรื่องไกลตัว เพราะการกำหนดความรู้ของชุมชนอยู่ภายใต้ระบบนิเวศที่ชุมชนใช้ทรัพยากรพึ่งพิงในการประกอบอาชีพ ดังนั้น ความรู้ที่ฝังในตัวบุคคล หรือถูกดึงออกมาจัดเก็บจะเป็นภูมิปัญญาด้านอาชีพและวิถีชีวิตที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติอยู่แล้ว การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านภูมิปัญญาและการนำภูมิปัญญาจัดการความรู้ให้เป็นระบบมากขึ้น และยังเพิ่มเติมด้วยนวัตกรรมใหม่ที่สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ในวิถีผลิต เป็นการเพิ่มพูนปัญญา ซึ่งถือว่าการเรียนรู้ในระดับที่กว้างขวางขึ้นไปอีก เรียกว่ารู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้ชุมชนมองเห็นการพึ่งพากันด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่เมื่อทุกคนตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตชุมชนก็จะทำให้เกิดการรื้อฟื้นวิถีการผลิตที่ไม่ทำลายระบบนิเวศ ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งทางด้านสังคมและวัฒนธรรม มีความรักความสามัคคี มีจิตสำนึกรักบ้านเกิด ส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ (Sunyawiwat 1998: 14 - 17) ได้อธิบายไว้ว่า ชุมชนเข้มแข็ง เป็นชุมชนเรียนรู้ (Learning Organization) มีการตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาต่อความเป็นไปของโลก รู้ข่าวคราวทั้งด้าน

เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศ รวมทั้งการเพิ่มความรู้ที่จำเป็นให้แก่ชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ การลงมือทำร่วมกัน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานศึกษาของ Hawanon, Jeradechakul, Padthisong, Sukwattana & Ongkasing (2007) ได้เสนอมุมมองว่าชุมชนที่มีความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจคือความสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า การเพิ่มแหล่งรายได้ให้มีความหลากหลายมิติทางด้านสังคมคือชุมชนมีความสามัคคีอันเป็นรากฐานของความเข้มแข็งของชุมชน ส่วนมิติด้านวัฒนธรรมมีการสืบสานภูมิปัญญาความรู้ชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชนที่ศึกษา

การแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ พบว่าปัญหาสำคัญที่ทำให้ทางศูนย์มีปัญหาในการแสวงหาความรู้และการได้รับความรู้เพิ่มเติมแต่ละครั้งจากปัจจัยภายนอก พบว่ามีอุปสรรคในเรื่องงบประมาณที่จะต้องให้คนส่วนใหญ่เดินทางไปศึกษาดูงานยังพื้นที่อื่น ส่วนใหญ่จะมีเฉพาะกลุ่มแกนนำเท่านั้นที่จะได้มีโอกาสไปแสวงหาความรู้ในสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ จึงทำให้กลุ่มแกนนำมีโอกาสในการแสวงหาความรู้ได้มากกว่าสมาชิกของศูนย์ ดังนั้นกลุ่มแกนนำควรเปิดโอกาสให้มีการหมุนเวียนสมาชิกไปศึกษาดูงาน จึงจะทำให้การดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ชุมชนไม่ได้อยู่ในมือของกลุ่มแกนนำเท่านั้น เพื่อให้การดำเนินงานของศูนย์มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นและมีการส่งต่อให้กับกลุ่มคนรุ่นใหม่ หรือหากมีการไปศึกษาดูงานกลับมาแล้วควรจัดให้มีเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผลจากการไปศึกษาดูงาน เพื่อวิพากษ์สิ่งที่ได้เรียนรู้มาส่งต่อหรือถ่ายทอดให้กับคนในชุมชน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชนอื่น

ควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับชุมชนที่มีการจัดการความรู้และนำมาพัฒนาต่อยอดชุมชนตนเองให้มีการจัดการความรู้ชุมชนตามอัตลักษณ์ของชุมชน และสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนมากขึ้น หรือเป็นพี่เลี้ยงในการจัดการความรู้ให้กับชุมชนอื่น

3. ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานภาครัฐ

1. ส่งเสริมให้มีการจัดเก็บความรู้ และเผยแพร่ความรู้ผ่านกิจกรรมของชุมชนโดยให้ชุมชนทำด้วยตนเอง เพื่อลดการพึ่งพาจากหน่วยงานภายนอก
2. ชุมชนร่วมมือกันจัดการความรู้ร่วมกับโรงเรียน วัด จัดให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นในการให้นักเรียนเรียนรู้วิธีการจัดเก็บความรู้และเผยแพร่ความรู้โดยฝึกให้นักเรียนสัมภาษณ์และจดบันทึกความรู้จากคนในครอบครัวเครือข่าย เพื่อให้นำความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคนออกมาเผยแพร่และสืบทอดให้คงอยู่ต่อไป
3. การสร้างสำนึกกรักบ้านเกิดให้เกิดขึ้นกับเยาวชน โดยให้เยาวชนที่กำลังเรียนหนังสือในชุมชนได้มีกิจกรรมจัดเก็บความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน ฟังเรื่องเล่าจากคนเฒ่าคนแก่ที่มีภูมิปัญญาด้านการทำนา การขึ้นตาลโตนด และการทำประมง เพื่อให้เยาวชนได้รับรู้ตระหนักในความสำคัญของภูมิปัญญาเหล่านี้เพื่อไม่ให้สูญหายไปกับตัวบุคคล

References

- Aromkliang, T & Chatraphorn, S. (2014). Sēnthāng kām sūp sām phūmpanyā ‘āhān lānnā sū khwāmyangyūn [Sustainability of local wisdom transferring on Lanna Food]. *Kasetsart Journal: Social Sciences*, 35(2), 189 - 205.
- Bunyakit, B., Prasobsukchokechai, N., Pornchanoknat, D. & Kanduan, P. (2006). *Kānčhatkām khwāmru...čhāk thritsadī sū kām patibat (Phim khrang thī sām)* [Knowledge management...from theory to practice (3rd ed.)]. Bangkok: Thailand Productivity Institute.
- Chaichotechang, K. (2004). *Kānsuksā krabūankām thā læ kām thāithōt phūmpanyā chāobān dān hatthakām kāmtham thang mai phūa withī chīwit chumchon khēt samphantha wong Krung Thēp Mahā Nakhōn* [A study of the operational process and wisdom transmission in making wooden barrels for community life of Sampanthawong District, Bangkok] (Master Thesis, Graduate school, Dhonburi Rajabhat University).
- Chareanset, S. (2010). *Kānphatthanā rūpbāp kānčhatkām khwāmru khōng ‘ongkōn ‘āchīp thōngthin* [The development of a knowledge management model for local vocational organizations] (Doctoral Thesis, Ramkhamhaeng University).
- Chimplee, K. (2012). *Rūpbāp kānčhatkām khwāmru phūmpanyā thōngthin dān hatthakām khrūang čhaksān: kōranī suksā wisāhakit chumchon Changwat Nakhōn Rāthasīmā* [Knowledge management models for local wisdom in wicker-work handicrafts: A case study of local community enterprises in Nakhon Ratchasima Province] (Doctoral Thesis, National Institute of Development Administration).
- Department of Agricultural Extension. (2012). *Phūmpanyā thōngthin* [local knowledge] Retrieved March 28, 2017, from <http://tkagri.doe.go.th/temp.php?gpg=title02>.

- Dunyakasem, U. & Ngamwittayapong, O. (1997). *Rabop kānsuksā kap chumchon: krōp khwāmkhit læ khōsanāe phūa kānwičhai* [Community education: conceptual framework and research]. Bangkok: The Thailand Research Fund (TRF).
- Hawanon, N., Jeradechakul, P., Padthisong, S., Sukwattana, J. & Ongkasing, C. (2007). *Thritsadī thānrāk nai rīang khwāmkhēmkhæng khōng chumchon* [Foundation theory in strength community]. Bangkok: The Thailand Research Fund (TRF).
- Kunpluem, P. & Sowanpreecha, R. (2016). Kānčatkān khwām rū dān phūmpanyā thōngthin [Knowledge management for local wisdom]. *Sripatum Chonburi Journal*, 12(6), 89 - 97.
- Marquardt, M. J. (1996). *Building the learning organization: system approach to quantum improvement and global success*. New York: McGraw - Hill.
- Naimsanit, R. (2017) *Krabūankān čhatkān khwām rū phūmpanyā thōngthin* [Knowledge management process in local wisdom]. Retrieved March 18, 2017, from <http://poompunya.com/index.php/km>.
- Ngowroongrueng, U. (2011). *Nāothāng nai kānkhumkrōng phūmpanyā thōngthin* [Guidelines for the protection of local wisdom]. Bangkok: National Defence College of Thailand.
- Nonaka, I & Takeuchi, H. (1995). *The knowledge - Creating Company: How Japanese Create the Dynamics of Innovation*. New York: Oxford.
- Office of the National Economics and Social Development Board. (2011). *Phān phatthanā sētthakit læ sangkhom hæng chāt chabap thī sip 'et* [The eleventh national economic and social development plan (2012 - 2016)]. Bangkok: Office of the National Economics and Social Development Board, Office of the Prime Minister.
- Office of the National Education Commission. (2002). *Phūmpanyā Thai* [Thai wisdom]. Bangkok: Office of the National Education Commission.

- Panich, W. (2005). *Kānchatkān khwāmrū chabap nak patibat* [Knowledge management for practice]. Bangkok: The Knowledge Management Institute Foundation.
- Phothikawin, T. (2010). *Krabūankān rianrū læ kān thāithōt phūmpanyā thōngthin dān dontrī praphēt khloi læ khēn phūa sēm-sāng khwāmkhēmkhæng khōng chumchon khū būa 'amphē mūang changwat rāt burī* [Learning and transmitting process of music local wisdom Khloi and Khaen of Kubua Community Empowerment Muang District, Ratchaburi Province] (Master's Thesis, Silpakorn University).
- Pongphaiboon, S. (2005). Phūmpanyā chāobān phāk tai [Southern folk wisdom]. In Srisatchang S. (ed.), *Rūchak tthaksin* [Know the south]. Songkhla: The Institute for Southern Thai Studies.
- Pongpinyo, W. (2002). *Phūmpanyā chāobān tō kānsāng khwāmkhēmkhæng khōng chumchon: kōranī suksā bān 'Amphawan mū thī pēt tambon samrān 'amphē mūang changwat khōnkān* [The application of popular wisdom for community empowerment a case study of Ban Umphawam Moo 8 Tambon Sampan Amphoe Muang Changwat Khon Kaen] (Master's Thesis, Rajabhat Institute Loei).
- Sangkapan, J., Boonprakarn, K., Thammarat, S., Subinrat, B., Subinrat, S. & Phanichakorn, S. (2016). *Nāothāng kān sēm-sāng sakkayaphāp khōng chumchon phūa hai kēt khwāmmankhong thāng 'āhān khōng chumchon phāitai withī not - na - lē nai khāpsamut sathing phra* [Directions in development potential of community for growing a community food security under the lifestyle of Nod - Na - Lae in Sating - Pra Peninsular]. Bangkok: The Thailand Research Fund (TRF).
- Sunyawiwat, S. (1998). *Kānphatthanā chumchon bēp chatkān* [Community development]. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Tamlungka, S. (2013). Rūpbāp kān sēm-sāng khwāmkhēmkhæng khōng chumchon dōi chai phūmpanyā thōngthin pen thān nai changwat chīang rāi [Local wisdom - Based model to build up community strength in Chiang Rai Province]. *Journal of Education Naresuan University*, 15(2), 58 - 66.

- Tannenbaum, S. I. & Alliger, G. M. (2000). *Knowledge management: Clarifying the key issues*. Burlington MA: IHRIM.
- Wongsasan, K. (1999). *Withī Thai* [Thai ways]. Bangkok: Comfort Co. Ltd.

Interviewees:

- Aunt Lom (alias). Node Na Le Learning Center, Tha Hin Sub - district, Sathing Phra, Songkhla Province. 25, 28 January 2017 and 4 February 2017.
- Aunt Nee (alias). Node Na Le Learning Center, Tha Hin Sub - district, Sathing Phra, Songkhla 29 March 2017.
- Aunt Pure (alias). Node Na Le Learning Center, Tha Hin Sub - district, Sathing Phra, Songkhla Province. 22 February 2017.
- Aunt Rerai (alias). Node Na Le Learning Center, Tha Hin Sub - district, Sathing Phra, Songkhla Province. 20 February 2017.
- Aunt Samai (alias). The temple in Ban Tha Hin, Tha Hin Sub - district, Sathing Phra, Songkhla Province. 2 April 2017.
- Aunt Sri (alias). Node Na Le Learning Center, Tha Hin Sub - district, Sathing Phra, Songkhla Province. 25 January 2017.
- Grandma Chan (alias). The temple in Ban Mirai, Tha Hin Sub - district, Sathing Phra, Songkhla Province. 30 March 2017.
- Grandma Mai (alias). The temple in Ban Tha Hin, Tha Hin Sub - district, Sathing Phra, Songkhla Province. 10 January 2017.
- Grandma Ploy (alias). The temple in Ban Mirai, Tha Hin Sub - district, Sathing Phra, Songkhla Province. 5 February 2017.
- Grandma Sai (alias). The temple in Ban Tha Hin, Tha Hin Sub - district, Sathing Phra, Songkhla Province. 1 February 2017.
- Grandpa Mun (alias). Node Na Le Learning Center, Tha Hin Sub - district, Sathing Phra, Songkhla Province. 15 January 2017.
- Grandpa Yud (alias). Fishing Group, Tha Hin Sub - district, Sathing Phra, Songkhla Province. 25 January 2017.
- Uncle Sawang (alias). Node Na Le Learning Center, Tha Hin Sub - district, Sathing Phra, Songkhla Province. 5 February 2017.

300 | วารสารไทยคดีศึกษา ปีที่ 15 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2561)

Uncle Somsak (alias). Node Na Le Learning Center, Tha Hin Sub - district, Sathing Phra, Songkhla Province. 23 February 2017.

Uncle Wut (alias). The temple in Ban Tha Hin, Tha Hin Sub - district, Sathing Phra, Songkhla Province. 5 April 2017.